

**O`ZBEKSTAN RESPUBLİKASI
XALIQ BİLİMLENDİRİW MİNİSTRLİĞİ**

**A`jiniyaz atındag`ı No`kis ma`mleketlik
pedagogikalıq instituti**

**Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı fakul`teti
Qaraqalpaq a`debiyatı kafedrası**

4^v kurs pitkeriwshisi Xojanova İndiranın`

PİTKERİW QA`NİGELİK JUMISI

Tema: «B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` ko`rkemlik o`zgesheligi»

Kafedra baslg`ı:

f.i.k. dots. B. Davletov

Ilimiy basshı:

u`lken oqıt. Z. Ktaybekova

No`kis-2012

Jaqlawg`a ruxsat berildi.

Fakul`tet dekanı: dots. D. Paxratdinov
Kafera baslıg`ı: dots. B. Davletov
Ilimiy basshı: u`lken oqıt. Z. Ktaybekova

Tema: «B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` ko`rkemlik o`zgesheligi»

Ma`mleketlik attestatsiya komissiyasının` qararı:

Pitkeriwshi Xojanova Indiranın` «B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` ko`rkemlik o`zgesheligi» degen temadag`ı pitkeriw qa`nigelik jumısına «_____» bahası qoyılsın.
«_____» 2012-jıl.

MAK baslıg`ı: _____

MAK ag`zaları: _____

Tema: B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` ko`rkemlik o`zgesheligi

jobası:

KİRİSİW

I Bap. B. Qayıpnazarov shıg`armalarında ko`rkemlik o`zgeshelikler.

1.1. B. Qayıpnazarov shıg`armalarının` tematikalıq ha`m janrlıq o`zgeshelikleri

1.2. B. Qayıpnazarovtın` ko`rkem obraz jasaw sheberligi.

II Bap. B. Qayıpnazarov shıg`armalarının` ko`rkem tili.

2.1. Epitet ha`m ten`ewler.

2.2. Naqıl-maqallar ha`m idiomalar.

2.3. Sinonimler, antonimler, omonimler.

2.4. Dialektizmler ha`m neologizmlerdin` qollanılıwı.

JUWMAQ

Paydalanılğ`an a`debiyatlar

A`jiniyaz atındag`ı No`kis ma`mleketlik pedagogikalıq institutu

Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyatı fakul`teti

Qaraqalpaq a`debiyatı kafedrası

Pitkeriwshisi Xojanova Indira

İlimiy basshısı: u`lken oqıtıwshı Z.Ktaybekova

Teması: «B.Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` ko`rkemlik o`zgesheligi»

Avtorlıq annotatsiya

Temanın` aktualıg`ı: XX a`sirdin` 60-80-jıllar qaraqalpaq a`debiyatında, a`sirese poeziyanın` rawajlanıwında salmaqlı u`lesi bar shayırlardan biri – bul talantlı shayır Bayniyaz Qayıpnazarov.

Ha`r qanday shayırdı o`zinen so`n`g`ı a`wladtın` hu`rmetlewi, onın` atın ardaqlawı, onın` en` da`slep shıg`armalarının` ko`rkemligi, qunlılıg`ı, estetikalıq, ta`rbiyalıq a`hmiyetligine de baylanıslı boladı. Sebebi har qanday ko`rkem so`z sheberinin` a`debiyattın` tariyxında, xalıqtın` ruwxıy o`mirinde tutqan ornı ba`rinen burın a`debiy ko`rkemlik protsesstin` rawajlanıwına qosqan u`lesinin salmag`ına, shıg`armalarının` ideyalıq ha`m estetikalıq qunı, olardıń oqıwshı qa`wiminin` jan du`n`yasın, sana-sezimin bayıtıwda tiygizgen paydalı ta`sirshen`ligi menen o`lshenedi.

Usı ko`z – qarastan qaraqalpaq a`debiyatının` bu`gingi ku`nge shekem rawajlanıwına na`zer salsaq o`zinin` mazmunlı, u`lgi alarlıq o`mir jolı, do`retiwshilik miyneti ha`m xalqımızdın` ruwxıy baylıg`ın arttırıwg`a, ma`deniyatın ha`m oy-o`risin o`siriwge sadıq xızmet etken shayırlardı, jazıwshılardı atap o`tiw orınlı. Olardan biri Bayniyaz Qayıpnazarov shıg`armaların pitkeriw qa`nigelik jumısı ko`leminde izertlew, ilimiy talqılaw bul – bu`gingi a`debiyattanıwda aktual` mashqalalardan biri bolıp sanaladı. Sebebi shayırdın` do`retiwshiligi belgili ilimiy dereklerde, ayırım izertlewlerde, maqalalarda ulıwmalıq jobada ayılğ`anı menen, a`debiyattanıw iliminde arnawlı tu`rde izertlew ob`ekti bolğ`an joq. Bul jag`ınan itibar qaratsaq, shayır Bayniyaz Qayıpnazarov shıg`armaları ha`r ta`repleme izertlewge ılayıq.

Izertlewdin` ob`ekti ha`m predmeti:

Izertlew ob`ekti Bayniyaz Qayıpnazarov shıg`armaları, al, predmeti – shıg`armalarındag`ı ko`rkemlik o`zgeshelikler.

Izertlewdin` maqseti ha`m wazıypaları: Izertlewden tiykarg`ı maqset B.Qayıpnazarov shıg`armalarında ko`rkemlik o`zgesheligin anıqlaw, shayırdın` obraz jasaw sheberligin analizlew, onın` shıg`armalarındag`ı:

- ten`ewlerdi;
- epitetler;
- antonim;
- sinonim;
- omonimler;
- neologizmlerdi;
- dialektizmlerdi;
- idiomalardı anıqlaw, onın` shıg`armanın` ko`rkemligin asırıwdag`ı xızmetin ashıp beriwden ibarat.

**Izertlewdin` teması:** «B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` ko`rkemlik o`zgesheligi» dep ataladı.

**Izertlew metodları ha`m usılları:** Tariyxıy – salıstırmalı, ko`rkem – estetikalıq analiz usıllarınan paydalanıldı.

Izertlew na`tiyjelerinin` teoriyalıq ha`m a`meliy a`hmiyeti:

Izertlew na`tiyjelerinin` teoriyalıq ha`m a`meliy a`hmiyeti boyınsha ulıwma bilim beriw mekteplerde qaraqalpaq a`debiyatın oqıtıwda, B.Qayıpnazarov shıg`armaların u`yreniwde a`meliy ha`m teoriyalıq jaqtan material sıpatında paydalanıwg`a boladı.

**Jumıstın` qurılısı:** Jumıs kirisiw, I ha`m II baplardan, ha`r bir bap o`z ishinde bo`limlerden, juwmaq ha`m paydalang`an a`debiyatlar diziminen turadı. Jumıstın` qurılısı betten ibarat.

İlimiy basshı:

u`lken oqıt. Z.Ktaybekova

Pitkeriwshi:

I. Xojanova

KİRİSİW

Bu`gingi ku`n qaraqalpaq a`debiyatı ko`p janrlı, bay mazmunlı, ideyalıq ha`m ko`rkemlik sapası ku`n sayın jetilisip baratırǵan a`debiyat dewge tolıq haqılıımız. A`debiyatımızda iri tulǵalardıń shıǵarmalarınń basqa tillerge awdarmalanıwı, ken` jurtsılıqtıń qızıǵıp oqıwı, oqıwshı qa`wimine a`debiy–estetikalıq jaqtan zawıq beriwde so`z sheberleri jazıwshı ha`m shayırlar ta`repinen do`retilgen shıǵarmalar tabıslı xızmet etpekte.

Prezidentimiz I.A.Karimov: «Ha`r bir insan ja`miyette o`z ornın biliwi, o`zin ja`miyettin` ajıralmas bo`legi dep seziwi da`rkar»¹ dep atap ko`rsetkenindey, g`a`rezsizlikke eriskennen keyin elimizdegi bolıp o`zgerisler, demokratiyalasıw, jan`alanıw, xalqımızdın` milliy miyrasların qa`dirlep-qa`sterlep u`yreniw, o`зимиздин` milliyligimizdi belgilew, xalq miyraslarına bolǵan bu`gingi ku`nnin` talabı jan`a teoriyalıq pikirlerdi payda etiw menen birlikte, ja`miyette o`z ornına iye bolǵan insanlardı, solardıń ishinde ko`rkem a`debiyatta jas a`wladtı watan su`yiwshilik, el-jurtqa sadıqlıq ruwxında ta`rbiyalawda olardıń qa`lbine ulıwma insanıylıq, adamgershilik pazıyletlerdi sin`dretug`ın shıǵarmaları menen tanılǵan shayır-jazıwshılarımızdın` do`retiwshi-ligin u`yreniw bu`gingi ku`n talabındag`ı a`hmiyetli ma`selelerden biri bolıp tabıladı.

A`debiyatımızdın` o`siwinde, tariyxıy basıp o`tken jolında alg`a rawajlanıwında, janrlıq jaqtan bayıwında, ha`r qıylı tematikag`a iye bolıwında Bayniyaz Qayıpnazarovtıń da salmaqlı u`lesi ha`m girewli ornı bar. Onın` shıǵarmaları arnawlı ilimiy jumıslardıń ob`ekti bolıp izertlenbedi. Biraq sog`an qaramastan a`debiyatshı ilimpaz T.Ma`mbetniyazov ta`repinen monografiyasında «Xalıq baxtıń jırlap kiyatır» menen tema degen menen B. Qayıpnazarovtıń do`retiwshiligine a`debiy sholıw islengen sın maqalası ja`riyalandı.²

B. Qayıpnazarovtıń do`retiwshiligi a`debiyatımızdı da`wirlestiriw boyınsha 1960-1980-jıllarg`a tuwra keledi. Bul da`wirde tek g`ana B.Qayıpnazarov emes, al a`debiyatımızda o`zinen basqa da shayır, jazıwshılardıń tabıslı tu`rde

¹ Karimov I.A. XXI asrga intilmoqda. Toshkent, Uzbekiston, 1999, 21-bet.

² Ma`mbetniyazov T. Xalıq baxtıń jırlap kiyatır // Poeziya – turmıs, gu`res talpınıw. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1989.

do`retiwshilik penen shug`ıllang`anlığın a`debiyatshılar to`mendegi sebeplerge baylanıstıradı: «60–80–jıllar qaraqalpaq a`debiyatının` en` bir rawajlang`an da`wiri boldı. Usı jıllar aralığ`ında a`debiyatımız janrlıq, mazmunlıq, ko`rkemlik jaqtan da bayıdı. 60–80–jılları a`debiy ha`ptelikler tez – tez o`tkerilip turdı, bul a`debiy baylanıstın` rawajlanıwına o`zinin` unamlı ta`sirin tiygizdi»<sup>1</sup> Sonday– aq bir qatar sabaqlıqlarda, ulıwma bilim beriw mektepleri ushın arnalg`an oqıw qollanbalarda B. Qayıpnazarovtın` do`retiwshiliginen u`zindiler, ayırım qosıqları kiritildi. Mısalı, belgili a`debiyatshı ilimpazlar S.Axmetov, Q.Kamalovtın`, A.Alımov ha`m J.A`bdireymovlardın` birgeliktegi avtorlıg`ındag`ı XI klass ushın «Qaraqalpaq a`debiyatı» sabaqlıg`ında shayır B.Qayıpnazarovtın` do`retiwshiligi haqqında to`mendegishe pikirlerdi bildiredi: «Ol ku`nnin` talabı menen jasaytug`ın shayır, sonlıqtanda onın` qosıqlarının` teması sulıw, taza muhabbat, doslıq, adamgershilik, hu`rmet qusag`an a`diwli ma`selelerge qurılğ`an.»<sup>2</sup> shıg`armaların u`yreniwde a`meliy ha`m teoriyalıq jaqtan material sıpatında paydalanıwg`a boladı. Onın` qosıqlarının` tematikası, haqıyqatında da tu`rlishe ma`selelerge qurılğ`an. Bul shayırdın` o`zinin` turmısında da eki, u`sh da`wirdi ko`rgen shayır ekenligi, sol da`wirlerdigi waqıyalar menen tanıs ekenligi, anıg`ırag`ı ekinshi jer ju`zlik urıs qatnasıwshısı bolg`anlığ`ı onın` shıg`armalarında da o`z sa`wlesin tapqan.

---

¹ Axmetov S., Kamalov Q., Alımov A., Abdireymov J. Qaraqalpaq a`debiyatı (XI klass ushın sabaqlıq). No`kis, Bilim, 1997.

² Ma`mbetniyazov T., Bekbergenova Z., Ma`mbetniyazova Z. XX a`sirdegi qaraqalpaq a`debiyatı (9-klass ushın sabaqlıq). No`kis, Bilim, 2006.

I Bap. B. Qayıpnazarov shıg`armalarında ko`rkemlik o`zgeshelikler

B. Qayıpnazarov o`z da`wirinin` belgili azamatı, ko`rnekli shayır. Bu`gingi ku`nde de onun` tu`rlishe tematikag`a arnalg`an shıg`armaları ulken su`yispenshilik penen u`yrenilmekte. Onın` do`retiwshiligindegi ko`plegen epizod, waqıyalar deregi, en` birinshi na`wbette o`miri menen baylanıslı bolıp espalanadı.

B. Qayıpnazarov 1916–2001–jıllar aralıg`ında jasadı ha`m do`retiwshilik penen shug`ıllandı. Ol 1916–jılı Shımbay rayonında tuwılg`an. Qaraqalpaqstan xalıq shayırı, Berdaq atındag`ı respublikalıq sıylıqtın` laureatı B. Qayıpnazarovtın` da`slepki qosıqları baspa so`zde 1930-jıllardan baslap jariq ko`re basladı. Onın` basqa do`retiwshilik insanlarınan o`zgesheligi, ol ba`rhama bir janrda, poeziya janrında qa`lem terbetti. Sonlıqtan onı a`debiyatta shayır sıpatında tanıymız. Onın` usı ku`nge shekem on besten aslam qosıqları, poemaları, orıs, o`zbek ha`m ana tilimiz qaraqalpaq tilinde shıqtı. Onın` ayırımları haqqında aytıp o`tetug`ın bolsaq:

- «Qosıqlar»; (1950)
- «Ko`k emen»; (1956)
- «Xalıqqa xızmet qılaman»; (1947)
- «Altın gu`z»; (1959)
- «Su`y dostım»; (1962)
- «Na`rwan»; (1972)
- «Qızıl gu`l»; (1958)
- «Menin` baxıtım»; (1966)
- «Gu`lda`ste»; (1981)
- «Tan`lamalı shıg`armaları» (1981)

– «Men senin` bir shaqan`man»; (1977) qosıqlar toplamları baspada ja`riyalandı. Onın` teren` lirizm menen jazılg`an shıg`armaları ken` ja`miyetshilik, oqıwshılar qa`wimin tematikasının` ken`ligi, ko`rkemligi, teren` filosofiyag`a tolı ekenligi menen o`zine tartadı.

Onın` do`retiwshiliginde lirika ayrıqsha orındı tutadı. Shayır o`mirdin` qaysı tarawınan qosıq jazsa da, tuwılg`an jerinin` sulıwlıg`ın, ma`rt adamlardıń turmısın yamasa muhabbat haqqında qosıq jazsa da, onı ta`biyat ko`rinisinde

su`wretleydi. Ol a`tirapımızdag`ı o`mirdin`, du`n`yanın` go`zzallıg`ın ha`r tu`rli ko`rkin tillik boyawlar menen ta`riypleydi. Mısalı, «Jazdım» dep atalg`an qosıg`ında to`mendegishe su`wretleydi:

Da`wran kelip, baxıt ku`lgen,
Men elimnin` gu`lin jazdım.
Juwap shashıp qulpı do`ngen,
Jawdırasqan tu`rin jazdım.¹

(«Jazdım», 77-bet)

Onın` derlik barlıq qosıg`ında gu`l, ulıwma ta`biyat haqqında tu`sinikler su`wretlenedi.

«Gu`l» obrazı simvolikalıq obraz bolıp sol arqalı shayır jan`a adam ha`m jan`a turmıs obrazın beredi. Bizin`she, ha`r bir da`wirdin`, ha`r bir zamannın` o`z qosıg`ı boladı. Onı a`lbette, xalıq esinen shıg`armaydı. Usınday qosıqlarının` qatarına miynet etiw, erinsheklikten awlaq bolıw temasına arnalg`an B.Qayıpnazarovtın` «Miyнет et», «Miyнет etiw–hu`rmetli is» ha`m t.b. qosıqları 1940–jıllarda jazıldı. Bul qosıqtın` xalqımız ushın a`hmiyetli ta`repi, ol elege shekem belgili baqsılarımız, qosıqshılarımız ta`repinen u`lken zawıq penen atqarılıp kiyatır ha`m xalqımızdın` kewlinen teren` orın alg`an. Bul qosıqlarda tek miynet ta`riyplenip qoymaydı, al, Watan–anag`a, tuwılg`an jerge bolg`an su`yiwshilik og`ada ayırıqsha su`wretlenedi.

Shayırdın` eki qosıg`ı da xalıq ishine ken`nen taralıp, shayırdı xalıqqa tanıttı. Bul eki qosıqta da adamnın` tirishilik ha`m turmıs ta`rizinin` en` tiykarg`ı deregi – miynet, sonday–aq adamnın` jasag`an jeri, Watanı, shayır sezimi arqalı jetkeriledi ha`m onda azamatlıq patriotlıq sezim ulıg`lanadı. Mısalı:

«Janımnan a`ziyz anam dep,
Hu`r Watandı su`ygen er,
Ku`diretli ku`shlerin`di,
Ko`rset xalıqqa xızmet et.»²

(«Miyнет et», 45-bet)

¹ Qayıpnazarov B. Gu`lda`ste, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1974, 77-bet.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları, (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 45-bet.

Uluwma xalqımızdın` turmısında o`z qıyan– keski waqıyaları, qanlı izleri, jalınlı jılları menen iz qaldırğ`an ekinshi du`n`ya ju`zlik urıs ma`rtlikti talap etti, a`lbette, onısız jen`islerge erisiw qıyın edi.

Shayır «Ko`k emen» qosıg`ında urıs waqtındag`ı jawıngerlerdin` qaharmanlıq obrazın do`reledi. Bul qosıqta urıs temasındag`ı qosıqlardan bolıp, qaraqalpaq poeziyasında og`ada a`hmiyetli, xrestomatiyalıq qosıqlardan biri bolıp esaplanadı.

«Ko`k emen» qosıg`ının` bunday og`ada emotsional–ekrpressivlik xarakterge iye bolıp, ta`sirli shıg`ıwında shayırdın` sol urıs waqıyalarının` ishinde bolıwı ha`m onı waqıt o`tkennen keyin tipiklestirgen jag`dayda su`wretlewi boldı. Mine, usı qosıqtağ`ı ta`biyat arqalı adamnıñ qaharmanlıg`ın bılay ta`riypleydi:

G`azap penen qarap dushpang`a,
Kekli soldattay tur ko`k emen,
Shaqaların shırpısa-da oq,
Tip – tik qa`ddin iymeydi to`men.¹

Tuwısqan xalıqlardın` doslıg`ın, sonday – aq onın` bu`gingi a`jayıp ko`rinisi B.Qayıpnazarov do`retiwshiliginde salmaqlı orındı iyeleydi.

Jer ko`riw, el ko`riw onın` do`retiwshiliginde qosıqlarının` mazmunın ja`ne de ken`eytti dep bahalawg`a boladı. Sonlıqtan da shayırdın` mashaqatlı do`retiwshiligi janrlıq–stillik jaqtan qosıq ha`m poemaların` ayırmashılıqları haqqında belgili ilimpaz T.Ma`mbetniyazov «Xalıq baxtıñ jırlap kiyatır» degen atamada 1989-jılı jazg`an maqalasında to`mendegishe pikirlerdi bildiredi:

«Qaraqalpaqstan xalıq shayırı, Berdaq atındag`ı Respublikalıq sıylıqtın` laureatı B.Qayıpnazarov a`debiyatımızg`a erteden aralasqan aqsaqal shayırlarımızdan bolıp esaplanadı. Onın` da`slepki qosıqları baspa so`zde 30–jıllarda shıqtı.

Mine, usınnan beri 50 jıldan aslam da`wir ishinde a`debiyat maydanında tınımsız islep kiyatırğ`an a`debiyatımızdın` jan ku`yerlerinen biri boldı. Onın`

---

¹ Qayıpnazarov B. Kok emen, No`kis, QQMB, 1956, 5-bet.

basqa jazıwshılardan, shayırlardan o`zgesheligi ol ba`rhama bir janrda, poeziya janrında qa`lem terbetip kiyatır.

1930 – jılları jan`a o`mirdi jırlag`an shayır, usı bag`dardı menen elde sharshamastan yoshlı qosıqlar do`retip atır.

30–jılları B.Qayıpnazarov jan`a o`mirge, el qorg`aw temasına arnap ko`p jan`a qosıqlar jazdı. Bul qosıqlarda ol o`zinin` ishki sezimlerin su`wretlew arqalı sol waqıttag`ı turmıstı ko`rkem bayanladı.»¹

B.Qayıpnazarov shıg`armalarının` tiline itibar qaratqanımızda onın` ko`rkemlik, janrlıq stillik jaqtan og`ada bay ekenligin ko`remiz.

A`sirese onın` do`retiwshiligi teren` oy-tanımında fantaziyasının` ken`liginde. Sonlıqtan da belgili a`debiyatshı K.Ma`mbetov ko`rkemliktin` ha`r qanday shıg`armada, onın` ha`r qanday janrında joqarı bolıwında en` da`slep do`retiwshilik fantaziya ken` bolıwı kerek dep esaplaydı ha`m to`mendegishe pikir bildiredi:

«Ko`rkem shıg`armanın` payda bolıwı ushın avtor fantaziyası og`ada za`ru`r. Ayırım avtorlar da`wir haqıyqatlıg`ın da`l ashıp ko`rsetiw ushın waqıyalardıń isenimli ekenligin da`liylew ushın bolg`an waqıyalardan da ko`birek paydlanadı.

Ha`tte bunday shıg`armalardıń o`zinde de oydan shıg`arıw fantaziya a`dewir bar.

Sonın` ushın da «do`retiwshilik fantaziya yaki oydan shıg`arıw o`mirdegi shınlıqtı saralaw ha`m jıynaqlaw menen jeke qaharman obrazın nıg`aytıwdın` usılı»²

Haqıyqatında da, ha`r qanday ko`rkem shıg`armanı payda etiw, ondag`ı syujetlerdi isenimli etip onı oqıg`an oqıwshının` sol waqıyanın` bir qatnasıwshısınday etip ta`riyplewde ol ko`rkem shıg`arma tilinin` de ta`sirshen`ligi u`lken rol` oynaydı.

---

¹ Ma`mbetniyazov T. Xalıq baxtıń jırlap kiyatır // Poeziya – turmıs, gu`res talpınıw. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1989, 136-138-betler.

² Ma`mbetov K. A`debiyat teoriyası, No`kis, Bilim, 1995, 44-bet

1.1. B. Qayıpnazarov shıǵarmalarınǵa tematikalıqha mjanlıqo zgeshelikleri

B. Qayıpnazarovtı basqa da so`z sheberlerinen o`zgeshelep ko`rsetetug`ın ta`repi ol a`debiyatqa qosıqları arqalı kirip keldi ha`m o`mirinin` aqırına shekem qosıqlar jazdı. Bul ta`repinen onı haqıyqıy qaraqalpaq a`debiyatında poeziya janrının` jan ku`yeri, pidayısı dewimizge boladı. Ol o`z o`miri da`wirinde turmıslıq waqıyalardı, siyasiy jag`daylardı ko`rdi, a`sirese ekinshi jer ju`zlik urıstın` qatnasıwshısı boldı.

Haqıyqatında da ekinshi jer ju`zlik urıs ma`rtlikti talap etti, onısız jen`iske erisiw qıyın ekenligi anıq edi. Shayırdın` qosıqlarının` ko`pshiliginin` baslı tematikası urıs waqıyalarına, abadan, tınısh, paraxat turmıstın` qa`dirine jetiw kerekligi sıyaqlı ma`seleler oqıwshı aldına ko`ldenent` qoyıladı. Al, urıstın` qanlı ayanıshlı waqıyaları hesh qashan bolmawı ushın ulıwma adamzat du`n`yasına u`ndew qoyadı, kewillerine qozg`alan` saladı.

Shayırdı «Ko`k emen» dep atalg`an qosıg`ında urıs da`wirindegi azamat, jas, qırshın ketken jigitlerdi, xalıqtın` perzentlerin, jawıngerlerdin` shın ma`nisindegi obrazın do`retti. Bul qosıq ulıwma qaraqalpaq poeziyasında urıs temasındag`ı belgili qosıqlardan bolıp sanaladı. Qosıqta «Ko`k emen»–Watan ma`nisinde alınıp, ta`biyattın` bir bo`legi emen teregi arqalı adamnın`, adam balasınin` qaharmanlıg`ı ta`riypleneydi, yag`nıy shayırdın tuwg`an elge degen su`yiwshiliginin joqarı sıpatlı azatlıq xarakteri tomendegi qatarlar arqalı ashıladı:

G`azep penen qarap dushpang`a,
Kekli soldattay tur ko`k emen,
Shaqaların shırpısa-da oq,
Tip – tik qa`ddin iymeydi to`men...
Ol ele tikke tur. Ashıwlı,
Jaw aldında iyilgen emes,
Onı zorlap ku`sh penen ha`rgiz,
Iyildiriw hesh mu`mkin emes.
Shuwıldag`an snaryad tiydi,

Julıp ketti u`lken shaqasın,
Jaralı jatsam-da attım fashistti,
Attım, tu`sti jayıp qulashın¹

(«Ko`k emen», 5-6-betler)

Onın` qosıqlarının` tematikasının` og`ada bay ekenligin shayırdın` bunnan basqa da qosıqlarınan biliwimizge boladı. Mısalı, tuwısqan xalıqlardıń bir-biri menen doslıg`ı ma`selesi B.Qayıpnazarov ko`plegen qalalarda beligi basqospalarda bolıp, basqa jurtlardı ko`riwi de onın` do`retiwshiliginde jan`adan jan`a qosıqlar ushin tema boldı, onın` qosıqlarının` mazmunın ja`ne de ken`eytti.

Shayırdın` qa`leminen «Su`y dostım», «Ken` dalada», «Qar gu`li», «Sag`ındım» ha`m t.b. qosıqların da tuwısqan xalıqlardıń adamları, go`zzal ta`biyat ko`rinisi og`ada u`lken maqtanış penen su`wretlenedi. Olardıń ta`biyatın da tap qaraqalpaq elinin` ta`biyatında su`ysinip jırlaydı. Ol qırg`ız jerinde bolg`anda onın` tu`bi bir tuwısqan tu`rkiy xalıq ekenligin, go`zzal ta`biyatınan su`ysinip «Ken` dalada» degen qosıg`ın do`retti. To`mendtgi qosıqta qırg`ızlardın` ta`biyatın ta`riypleydi. Mısalı:

Ko`rippedin` bunday sulıw jer betin,
Janım su`yer tawlarının` kelbetin,
Kiyatırımız izimizde qaldırıp,
Talay joldın` ba`ndirgisin, da`rbetin.²

(«Ken` dalada», 125 - bet)

Shayir shıg`armalarınin` janrlıq o`zgesheligindegi ayrıqshalıqlar ha`m tematikası haqqında a`debiyatshı ilimpazlar to`mendegishe pikirlerdi bildiredi:

«1950-jılları B.Qayıpnazarovtıń lirikasının` tematikası bayıdı. Qay jerde jan`a isler bolsa, sol jerde shayır da boldı. Ol elimizdin` ko`p jerlerin ko`rip, ko`p miynet adamları haqqında qosıqlar jazdı.

¹ Qayıpnazarov B. Kok emen, No`kis, QQMB, 1956, 5-6-betler.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 125-bet.

Onın «Buxara-Gazli» qosıqlar du`rkimi sonnan esaplanadı. Bunda miynet adamının «altın» qollarınan do`regen jen`isimiz ta`riyplenedi. Adamdı ha`mme na`rseden joqarı qoyıp su`wretleydi.¹

Keshe esitpese, ko`rmese kisi,
Bu`gin ko`z aldın`da islegen isi,
Jerdi tesip gazin alıp atırğ`an,
Bul bizin` bahadır adamnın` ku`shi.²

(«Adam», 34 - bet)

Miynet teması shayır do`retiwshiliginde oraylıq orındı iyeledi. Shayır adam qolı gu`l dep tastıyıqlaydı ha`m adamnın` ullılığ`ın, onın` ka`ramatalı ku`sh-quwatın u`lken maqtanış penen jırlaydı ha`m bu`gingi a`jayıp turmıs penen shadlanadı:

Bu`lbil bolsan`, joqtan bostan izleme,
Menin elim bag`ı bostan emes pe?
Shayır bolsan` oydan da`stan izleme,
Turmistın` o`zi jır, da`stan emes pe?³

(«Bolsan`», 17-bet)

Shayırdın` qosıqlarının` tematikasında Watan, tuwılğ`an jer haqqında ta`riyplerin shayırlıq yosh penen jırlag`anın ko`remiz. B.Qayıpnazarovtın` do`retiwshiliginde Watan temasındag`ı qosıqları kewilge qonımlı, ju`rekke jag`ımlı qatarlar ko`plep ushırasadı.

B. Qayıpnazarovtın` tuwılğ`an jer haqqında qosıqları ha`r qıylı temada jazılıp, onın` sulıw ta`biyatı, adamlarının` qaharmanlıq miyneti, turmısımızdın` jan`asha kelbeti, gu`lleniwi, o`zgerisler, og`an bolg`an su`yiwshilik sezimleri «Tuwılğ`an u`lkem» qosıg`ında teren` sa`wlelenedi. Mısalı:

Bul baxıtlı da`wirimde,
Ku`ndey ku`lip jaynap tursan`.
Shadlıq tolı o`mirimde,

¹ Ma`mbetniyazov T., Bekbergenova Z., Ma`mbetniyazova Z. XX a`sirdegi qaraqalpaq a`debiyatı (9-klass ushın sabaqlıq). No`kis, Bilim, 2006.

² Qayıpnazarov B. Men senin` bir shaqan`man. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1977, 34-bet.

³ Qayıpnazarov B. Menin` baxıtım, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1966, 17-bet.

Men ushin sen jaqtı nursan`.¹

(«Tuwılg`an u`lkem», 64 - bet)

Onın` bir qatar qosıqları muhabbat temasına da arnalg`an. 1950–jılları jazılğ`an shayırdın` «Gu`lnara» qosıg`ına nama jazılıp, ol bu`gingi ku`nde de qosıqshılardıń tilinen tu`speytug`ın lirikalıq qosıq sıpatında atqarılıp kiyatır. Qosıqta jaslardın` muhabbat sezimleri lirik qaharmannın` tilinen su`wretlenedi. Mısalı:

Yadımda keshegi kel degen so`zin`,
Men bilemen kelmey kalmaysan` o`zin`,
U`mit penen qarap jolın`a ko`zim,
Ko`p ku`ttirmey kel tezirek Gu`lnara.²

(«Gu`lnara» 83-bet)

Ishqı sezimleri, bul ju`da` na`zik sezim. Shayır «Kewlimde barsan`» qosıg`ında da muhabbat sezimlerin jırlaydı. Mısalı:

Sezemen ju`ripsen` ıqlasın` ketip,
Sır saqlaw degennin` shegine jetip,
Ashıq ekenin`di ja`riya etip
Bildire berme sen, kewlimde barsan`.³

(«Kewlimde barsan`» 110-bet)

Eger onın` qosıqların tematikalıq jaqtan da`wirlerge bo`lip qarasan` 1930–40–jıllarda ko`pshilik do`retpeleri sol waqıttag`ı elimizdeki o`zgerisler, zaman, turmıs ondag`ı o`zgerisler, tu`pkilikli burılıslar na`tiyjesindegi xalıqtın` turmısı shayırdı tilinde teren` lirika menen jırlansa, al, 1950–jıllarg`a kelip, shayırdı qosıqlarının` tematikasını ha`r ta`repleme bayıdı dep aytıwg`a boladı.

Mısalı, eger B. Qayıpnazarov shıg`armaların tematikalıq jaqtan analizlep qaraytug`ın bolsaq, Watan, paraxatshılıqtın` qa`dir–qımbatı, tuwılg`an jer, Ana–Watan haqqındag`ı qosıqları basım ko`pshilik bo`legin quraydı dep anıq aytıwımızg`a boladı. Bul haqqında belgili a`debiyatshı T. Ma`mbetniyazov «Xalıq

¹ Qayıpnazarov B. Men senin` bir shaqan`man. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1977, 64-bet.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 83-bet.

³ Qayıpnazarov B. Men senin` bir shaqan`man. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1977, 110-bet.

baxtın jırlap kiyatır» dep atalg`an 1989–jılı jazg`an ilimiy sın bag`darındag`ı maqalasında to`mendegi pikirlerdi bildiredi: «Watan ushın» degen qosıg`ında Bayniyaz Qayıpnazarov bu`gingi o`mirdin`, adamlardın` shadlı turmısın beredi.

Mısalı:

«Ku`limlegen ko`terin`ki kewli shad,
Quwanışlı turmısımız kewilli,
Baxıtlı Watanda shag`lag`an bizin`,
Shadlı turmıs ko`teredi kewildi.»

(«Watan ushın», 35 - bet)

Bayniyaz Qayıpnazarov ekinshi jer ju`zlik urısqa qatnasqan jawınger shayırlarımızdın` biri. Ol qa`lemin qural etip jaw menen ayqastı ha`m jen`is penen eline qayttı.

B. Qayıpnazarov urıs jıllarında da tınımsız isledi. Bu`gingi o`mirdin`, adamlardın` shadlı turmısın beredi. Qolının` sawa waqtında Watang`a bolg`an su`yispenshilik, dushpang`a bolg`an jek ko`riwshilik g`a`zebin qosıq penen su`wretledi. Bul qosıqlardı oqıp otırsan`, shayırdın` jen`iske degen isenimi ha`r bir qosıqta sa`wlelenedi.»¹

Mısalı, joqarıda atap o`tkenimizdey, shayır ekinshi jer ju`zlik urıstı o`z ko`zi menen ko`rgen, waqıyalarg`a sawashlarg`a qatnasqan jawınger shayır. Sonlıqtan da qosıqlarının` basım ko`pshiliginde urıs tematikası sezilip turadı. Onın` «Biz jen`emiz» degen qosıg`ı da urıs tematikasında bolıp, 1943–jılı jazılğ`an. Mısalı:

«Biz jen`emiz, jen`is bizde boladı,
Biz jen`emiz, jaw jen`ilip qaladı.
Batır erler jawdı bag`ındıradı,
Qaharmanbız jawg`a wayran salamız,
Qaharmanbız jawdın` ayın alamız.»²

(«Biz jen`emiz», 29 - bet)

¹ Ma`mbetniyazov T. Xalıq baxtın jırlap kiyatır // Poeziya – turmıs, gu`res talpınıw. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1989, 138-bet.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 29-bet.

Urıstan son`g`ı da`wirlerge kelip shayırdı do`retiwshiliginde jan`a tematikada do`retilgen shıg`armaları o`z ko`rkemligi menen oqıwshılar kewlinen orın ala basladı.

Bizge ma`lim bolg`anınday, urıs da`wirinde urısqa ketken adamlardan tısqarı adamlardıń barlıg`ı g`arrısı–jası, kempirler–qartlar, hayallar–qız–kelinshekler, endi er jetip kiyatırǵan na`wshe, jas o`spirim balalardıń barlıg`ı tilda xızmet etken. Sebebi urıstag`ı u`lken jen`is -bul tıldıń bekkemligine tikkeley baylanıslı boldı.

Sonın` ushın tıldag`ı adamlar da qaharmanlıq penen miynet etti. Olar ku`ni–tu`ni mashaqatlı awır miynetten, jumıstan bas tartpadı.

Urıs jıllarında jazılǵan «Miynetti su`y» qosıg`ı da miynet temasına arnaladı. Shayırdıń o`zi belgilep ko`rsetkenindey kim hadal miynet etse, miynetten qashpasa xalıq ta onı jannan artıq su`yedi. Usı sezimin ol bılay bayanlaydı:

«Ha`r kim miynet etse jeter ka`malg`a,
Miynet baxıt keltiredi adamg`a,
Watan ana jiyirkenip qaraydı,
Miynet etpeytug`ın jalqaw-jamang`a»¹

(«Miynetti su`y», 35 - bet)

Al, shayırdıń 1948–jılı jazılǵan «Miynet et» qosıg`ı ha`zirgi ku`nge shekem qosıqshılar naması menen atqaradı, ol da xalqımız kewlinen orın alg`an. Onın` baslı sebebi qosıqtıń tematikasında, ideyasında ha`m ko`rkemliginde. Onda miynet etiw ug`ımı, adamlardı miynet etiwge shaqırıw uranı to`mendegishe jılanadı:

«Xalıq ushın tuwılǵan ersen`,
El qa`dirin bilsen` er,
Shadlıq ma`nanında ju`rsen`,
Zawqı-sapa su`rsen` er,
Nur zamanda o`skenime,
Irzaman dersen` er.

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 35-bet.

Janımnan a`ziyz anam dep,
Hu`r Watandı su`ysen` er,
Qudiretli ku`shlerin`di,
Ko`rset xalıqqa xızmet et»¹

(«Miyнет et», 45 - bet)

Al, doslıq temasındag`ı qosıqlarına «O`zbekstanım», «Sag`ınıp keldim» qosıqların krirgiziw mu`mkin. Bul qosıqlarında shayır o`zbek xalqına bolg`an su`yiwshiligin, bul xalıqtın` miynetkeshligin jırlaydı.

Doslıq teması shayırdın` bunnan basqa da ko`plegen qosıqlarının` teması boldı. Mısalı:

«Men de ashıg`ın`man usı bir eldin`,
Tutqıniman bunda jasag`an gu`ldin,
Gu`l menen bu`lbilge sayaman bolg`an,
Sayalı shınarın sag`ınıp keldim.»²

(«Sag`ınıp keldim», 106 - bet)

Al, shayırdın` Qırğızstan, Qazaqstang`a barg`an saparlarınan ilhamlanıp jazılğ`an to`mendegi qosıqlarında da doslıq teması ko`zge taslanadı.

- «Jolda turg`an qatarlar»;
- «Taldıqorg`an»;
- «Sag`ındım»;
- «Issıq ko`l»;
- «Ala tawdag`ı a`rman».

B. Qayıpnazarovtın` do`retiwshilik o`zgesheliginde onın` balalar turmısına arnap jazg`an qosıqları da belgili orındı tutadı.

A`sirese balalar turmısına, jas o`spirimlerge arnap jazg`an qosıqları 1930 – jıllardan baslandı dewge boladı.

Al, XX a`sir qaraqalpaq a`debiyatı tariyxın jazg`an ilimpazlar bolsa shayır B. Qayıpnazarovtın` do`retiwshiliginin` tematikası haqqında to`mendegi pikirlerdi bildiredi: «Bayniyaz Qayıpnazarovtın` «Miyнет et» shıg`armasın jazg`an da`wiri

---

¹ Sonda, 45-bet.

² Sonda, 106-bet

qaraqalpaq xalqının` aldında urıstan keyingi xalıq xojalıg`ın qayta tiklewdey ullı wazıypalar turg`an mashaqatlarg`a tolı ha`m u`lken juwapkershilikli tariyxıy jıllar edi. Bul da`wirde poeziyada watandı su`yiw, watang`a sadıq bolıw, Ana Watandı qorg`aw ma`seleleri birinshi orında turdı. Sonın` ushın da Bayniyaz Qayıpnazarovtıń lirikasında usı temalar ko`p jırlandı. Shayırdın` «Watan ushın», «Baxıtlılıarmız», «Menin` Respublikam», «Tuwısqanlıq», «Watan anamız», «Jetisti» ha`m t.b. qosıqlarında usı ideya teren` ken`mazmunda ashıp berilgen»¹

Demek, shayırdın` qosıqlarının` tematikasında en` ko`zge taslanatug`ınları:

- miynet teması;
- doslıq, awızbirshilik teması;
- Watan teması;
- muhabbat temaları ko`birek jırlang`anlıg`ın ko`remiz.

Sunday–aq B. Qayıpnazarovtıń shıg`armalarına janrlıq ta`repinen itibar qaratatug`ın bolsaq, shayırdı do`retiwshiliginde epikalıq poeziyada da salmaqlı orındı iyeleydi.

1960–jıllarg`a kelip, onın` shıg`armaları arasında ko`lemlı poemalar da ko`rine basladı. Mısalı:

- «Palwanbek»; (1946)
- «Bozjap boyında»; (1954)
- «Bir kolxozda»; (1955)
- «Qos qarlıg`ash»; (1961 – 1965)
- «Lala»; (1980)
- «Aqsha ko`l»; (1989)
- «Erjan ko`k»; (1990) ha`m t.b.

Bul poemalardıń stillik o`zgesheligi, ko`rkem ideyalıq mazmunına itibar qaratatug`ın bolsaq ken` syujetlisi «Palwanbek» poeması bolıp tabıladı.²

Poema kirisiwden baslanadı ha`m o`z ishinde bir neshe bo`limlerge bo`linip, bo`limlerdin` ha`r bir mazmunına sa`ykes tu`rde to`mendegishe ataladı:

---

¹ Paxratdinov A., Allambergenov K., Bekbergenova M. XX a`sir qaraqalpaq a`debiyatı tariyxı. No`kis, Qaraqalpaqstan, 2011, 254-bet.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 130-177-betler

1. Kirişiw;
2. Jaylawda;
3. Atızda;
4. Bag` ishinde;
5. Qızg`ınlı iste;
6. Dem alısta;
7. Toydın` tayarlıg`ında;
8. Shaqırıw xatı;
9. Xoshlasıw;
10. Altın gu`z;
11. Sa`lem xat;
12. Elge qayttı tuwısqan;
13. Ushırasıw;
14. Paxta ushın gu`res;
15. Ma`jilis;
16. Turmıs toyı.

Bul bo`limlerdin` barlıg`ında bir qatar personajlar, ko`mekshi jobadag`ı qaharmanlar qatnasqanı menen, barlıq bo`limlerinde en` baslı qaharman – bul Palwanbek.

Bunnan basqa shayırdın` «Qos qarlıg`ash» (1961-1965) poemasında Gu`ljan ha`m Polattın` muhabbatı sa`wlelense, al, «Erjan ko`k» poemasında Erjan ha`m Gu`ljannın` muhabbatı tariyxıy waqıyalarg`a baylanıstırıp so`z etiledi.¹

B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` o`zgesheliginde ballada janrında do`retken shıg`armaları da belgili orındı tutadı. Mısalı:

- «Eki soldat»;
- «Varshava haqqında an`ız»;
- «Shoq gu`l»;
- «Qan tamg`an qayın`» balladaları da joqarı ko`rkemlik penen jazılğ`anlıg`ın ko`remiz.

---

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 202-222-betler.

1.2. B. Qayıpnazarovtın` ko`rkem obraz jasaw sheberligi

Ko`rkem obraz–bul ha`r qanday a`debiy shıg`armada su`wretlenetug`ın adam. Bul haqqında ilimpaz K.Ma`mbetov: «A`debiyat–bul adamlar obrazın do`retetug`ın ilim. Ko`rkem shıg`armanın` en` baslı o`zegi obraz bolıp esaplanadı. Obraz degenimiz–bul adamlardıń sın–sıpatı, oyı, minez–qulqı, xarakteri, a`detleri, bir–birinen ajıralıp turatug`ın sıpatlı belgileri. Obraz degenimiz daralang`an jeke adam qaharmanın` sırtqı ha`m ishki du`n`yasının` ashılıwı»<sup>1</sup> Bul ta`repinen qarag`anımızda obraz ko`rkem shıg`armanın` mazmunı, janrlıq o`zgesheligine qaray xarakterlenedi. Mısalı: 1.lirikalıq obraz; 2.epikalıq obraz; 3. dramalıq obraz.

Al, onnı` xarakterine qaray bolsa: satiralıq obraz, tragediyalıq obraz, yumorlıq obraz, fantastikalıq obraz h.t.b bolıp bo`liniwi mu`mkin. Bayniyaz Qayıpnazarov do`retiwshiligine itibar qaratsaq, onda lirikalıq obraz arqalı bayanlang`an.

Al a`debiyattag`ı metodlardın` u`lken eki toparg`a: realistlik metod ha`m romantikalıq metod bolıp bo`liniwine qaray, obrazlar da: a) realistlik obraz; b) romantikalıq obraz dep ekige bo`linedi.

Bayniyaz Qayıpnazarov simvolikalıq obraz jasawdın` haqıyqıy sheberi dep qorg`awg`a boladı. Mısalı:

Bul du`n`yag`a ko`rik berip,
Sen bir gu`lsen` turg`an do`nip,
Ko`zlerim ba`nt boldı menin`,
Qa`ddi – qa`wmetin`di ko`rip.

Bolsam da shıdamlı berik,
O`zimnen ketip tur erik,
Qıyalıma ju`rgendeymen,
Muhabbatn` gu`lin terip.

Bir o`zin`e kewlim bolıp,
Tu`nnen turıp izlep kelip,

---

¹ Ma`mbetov K. a`debiyat teoriiyası, No`kis, Bilim, 1995, 49 – bet.

Jamaln`dı jaynatadı,
Tan` shug`lası nurın sewip.¹

(«Sen bir gu`lsen`», 39-bet)

Haqıyqatında da, shayırdın` usı qosıg`ında da da`slepki qatarında sulıw qızdı «Muhabbat gu`li» degen dizbek arqalı awıspalı ma`nide bergen. Bunnan du`n`yag`a, do`gerikke go`zzallıg`ı menen sa`n beretug`ın gu`ldin` shırayı arqalı qız ta`riyplengen. Usı sıyaqlı lirikalıq obrazlar to`mendegi qosıq qatarlarında ushırasadı. Mısalı: «So`z qaldırıp ketermen» qosıg`ında lirikalıq ko`rkem obrazdı to`mendegi ta`riyplewler arqalı ko`riwge boladı.

Qıyaldın` sharq urıp pa`rwaz etiwı,
Kewil ba`rha a`rman shın`ın go`zleydi,
Adamnın` du`n`yag`a kelip ketiwı,
Ku`nnin` shıg`ıp batıwına megzeydi.

Heshkimnen o`tedi g`a`rezsiz waqıt,
Heshna`rse ornında qalmaydı qatıp,
Miyneti insang`a bag`ıshlar baxıt,
O`z jolın baslaydı ha`r ku`n tan` atıp.

Ku`n o`z nuri menen ma`n`gi jaynasa,
Adam isi menen jasar a`lbette,
Gu`ller izin u`zbey g`umsha baylasa,
Gu`l atı jog`almas usı taqılette.²

(«So`z qaldırıp ketermen», 65-bet)

Mısalda teren` filosofiyalıq mazmun bolıp, onda waqıttın` hesh na`rseden biyg`a`rez ekenligin, onı uslap yaki toqtatıp turıw hasla mu`mkin emes ekenligi, adamnın` da du`n`yag`a keliwi, du`n`yadan o`tiwin misli ku`nnin` batıp ha`m qaytadan shıg`ıwına megzeydi. Al bul qosıqtın` da bir xarakterli jeri gu`l so`zinin` o`zine teren` filosofiyalıq mazmun ju`kleydi.

Al «Shashi su`mbil» qosıg`ında da bılayınsha alıp qarag`anda syujet bar sıyaqlı ko`rinedi. Onın` su`wretleniwinshe bir shashları sulıw, su`mbil shashlı qız

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomliq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 39-bet.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomliq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981, 64-bet.

bag`dan qulpı do`nıp turg`an en` shıraylı gu`llerdi bir buwatın a`keledi. Bul gu`l shayır ha`r qarag`an sayın onın` kewline yosh, ilham bag`ishlaydı. Mısalı:

«Ju`regimde jasadı.

Ottay ısıq eki gu`l.

Biri bolsa bag` gu`li,

Birewi shashı su`mbil.»¹

(«Shashı su`mbil», 116-bet)

Bunda shayır qosıqtın` en` son`g`ı ba`nt basarında: «Menin` ju`regimde eki gu`l jasadı» dep juwmaqlaydı. Bular biri–bag` gu`li, biri–su`mbil shashlı qız. Bunda da simvolikalıq obraz bar.

Ken` syujetli poema ha`m balladalarında realistlik obrazlar qaharmanlardın` obrazı da ko`zge taslanadı. Bunı B. Qayıpnazarovtın` «Eki soldat» balladasınan ko`riwimizge boladı². Bunda mınaday waqıya so`z etiledi:

1945–jıldın` ba`ha`rinde Germaniya qalasında eki soldat bir–biri menen duslasadı. Olardın` biri nemets, biri orıs. Olar ekewi de jaradar, biraq biri ekinshisin atpaqshı bolıp tur. Biraq olar bir–birine dushpan bolsa da jaradar ha`m bir–birine su`yenip gospitalg`a ketedi. Ol jerden sawalıp shıg`ıp, urıstan son` bir–birin izleydi. Olar paraxatshılıq zamanda bir–biri menen tabıladı. Bunda teren` adamgershilik ideyası bolıp, lirikalıq qaharman obrazı sheberlik penen ashıladı.

Al «Ko`k emen ha`m Zoya haqqında» balladasında³ urısta nabıt bolg`an Zoyanın` erligi, onın` biygu`na o`lip ketiwi, qaharmanlıq ha`reketi su`wretlenip batırlıq obrazına mısal bola aladı. Al «Shoq gu`l» balladasında⁴ Nurımnın` awqam da`wirinde 1930– jıllarda kolxozlastırıw, xalıqtı sawatlandırıw isine kesent etip, onın` dushpanlar ta`repinen o`ltiriliwi so`z etilip, bunda da batırlıq obrazı sa`wlelengen. Al, «Mo`ldir bulaq» balladasında⁵ a`rmanına jete almag`an ashıqlar ta`g`diri so`z etilip, onda da bir – birin su`ygen qız benen jigit, ashıqlar obrazı ko`rkem til arqalı ta`riyplengen. Demek, bul ta`repinen qarag`anımızda B.Qayıpnazarov lirikada obraz jasawdın` sheberi dep aytıwg`a turarlıq.

¹ Qayıpnazarov B. Men senin` bir shaqan`man. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1977, 116-bet.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 94-98-betler.

³ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 98-100-betler.

⁴ Sonda, 103-107-betler

⁵ Sonda, 121-148-betler.

II Bap. B. Qayıpnazarov shıg`armalarının` ko`rkem tili

Ha`r qanday shıg`arma ko`rkemlep jazılğ`anda g`ana oqıwshı qa`lbinen orın ala aladı.

Ol qanshelli ko`rkemlep jazılsa, onı oqıg`an adamnıń` yadında da uzaq saqlanadı, ta`sirshen`ligi menen tan` qaldırıp, adamg`a oy saladı.

Ko`rkem shıg`arma mazmunın, avtordın` ideyalıq – tematikalıq maqsetin oqıwshıg`a jetkeriwshi birden–bir qural–bul ko`rkem shıg`arma tili bolıp esaplanadı. Bul haqqında ilimpaz K. Ma`mbetov:

«Til ko`rkem shıg`armanı sıpatlawdın` negizi. Ha`r qanday shıg`arma milliy o`zgeshelikke iye. Milliy o`zgesheliklerdin` negizin quraytug`ın belgilerdin` biri – til»¹

Shayır yaki jazıwshı ko`rkem shıg`armasında onıń` ekspressivligin emotsionallıg`ın asırıw ushın tildin` ko`rkemlew qurallarınan, tillik belgilerinen paydalanatug`ınlıg`ı ta`biyiy.

Ha`r qanday jazıwshı yaki shayır ko`rkem til qurallarında obraz ha`m tipler, xarakterlerdi jaratar eken, olardıń` ma`nisin sa`wlelendiriwge xızmet etetug`ın so`z ha`m so`z dizbeklerin tan`laydı, ulıwma xalıqlıq tilindegi su`wretlew ha`m ko`rkemlew qurallarınan paydalanadı.

Eger ko`rkem shıg`armada birgelkili so`zler ko`p qollanıla bergen jag`dayda onıń` ko`rkemligine, qunına keri ta`sir etetug`ını anıq. Sonıń` ushın ma`niles so`zler sinonimlerdin` yaki qaharman ha`reketin janlı, ko`rkem su`wretlewde antonimlerdin`, omonimlerdin` qollanıluwı maqsetke muwapıq boladı.

B. Qayıpnazarov ta o`z shıg`armalarında ko`rkem shıg`arma tilinin` sha`rtli belgileri sıpatında sinonimlerden, neologizmlerden, go`nergen so`zerden dialektizmlerden, arxaizmlerden ha`m t. b. sheber paydalang`anın ko`remiz.

---

¹ Ma`mbetov K. A`debiyat teoriyası, No`kis, Bilim, 1995, 108– bet.

2.1. Epitet ha`m ten`ewler

Epitet so`zlerdin` ko`rkem shıg`armanın` ma`ninin ashıp beriwde a`hmiyeti u`lken. Epitet zattın`, qubılıstın` sıpatın anıqlaytuğ`ın ko`rkemlewshi, sıpatlawshı so`z B.Qayıpnazarov shıg`armalarının belgili na`rselerdi su`wretlewde epitetlerden orınlı paydalang`an. Mısalı: «Esten shıqpas aydala» qosıg`ında bir neshe epitetlerdin` qatar qollanılıp, qosıqtın` tilinin`ayırıqsha ko`rkemligin ta`miyinlep turg`anlıg`ın ko`remiz. Mısalı:

Qolı ku`s – ku`s, jarıq – jarıq tabanı,

Jalan` ayaq gezgin jazıq dalanı,

Taldan keskin qayqı tayaq qolın`a,

Ko`rippedin` sarı shopan balanı?!

Aqbas, jantaq o`sken shen` gel arası,

Qum ishinde shoq jin` g`ıldın` sayasın,

Xat ishinde, ka`nt ishinde ju`rse de,

Ol ku`seydi sol qoy baqqan dalasın.¹

(«Esten shıqpas aydala», 5-bet)

Eger qosıqta shopannın` portretin su`wretlewde qolı ku`sli, tabanı jarıq, qolında tayaq, dalanı da a`piwayı dala sıpatında su`wretlegende qosıq joqarıdag`ı sıyaqlı ma`nili ha`m ko`rkem bolıp shıqpas edi.

Al, qum ishindegi o`sip turg`an jin`g`ıldı, ulıwma peyzajdı su`wretlewde, aydala ko`rinishin beriwde, eger shoq jin`g`ıl so`zi qollanılmag`anda, ken` jazıq onsha sho`plersiz, giyalarsız ken`islik dalanı oqıwshı ko`z aldın`a keltire almas edi. Sonlıqtan epitetler shayırdın` durıs talg`amı, sezgirligi menen tan`lap alıng`an.

Al, shayırdın` 1965–jıllardag`ı do`retiwshiligindegi filosofiyalıq – didaktikalıq xarakterge iye «Ma`n`gi jas bolıp» qosıg`ın tallap qarag`anımızda da, bul qosıq ta epitetler arqalı onın` ta`sirshen`ligi ha`m ko`rkemliginin` artıp turg`anın ko`riwge boladı. Mısalı:

Kemalına kelip turg`an ko`rkeyip,

Qılshıldag`an jasıq jıllar o`tse de,

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 5-bet.

Shashıma aq enip qa`ddim en` keyip,
Qartayıp belimnen dimar ketse de.

A`detke aylanıp ketipti ku`nde,
Islegim keledi isti bas bolıp,
Sol ushın su`yikli bul ana jerde,
Jasag`ım keledi ma`n`gi jas bolıp.¹

(«Ma`n`gi jas bolıp», 5-bet)

Bunda shayırdın` o`z oy–tilekleri teren` lirika ha`m ko`rkem til menen bayanlang`an. Qosıqtın` belgili da`rejede ko`rkem bolıwında astı sızıp ko`rsetilgen epitet so`zler de u`lken salmaqqa iye .

Eger jaslıq jıllar so`zinin` aldına bayag`ı, o`tip ketken degen a`piwayı, onsha ko`rkemlik boyawlarg`a iye emes so`zler qollang`anda qosıq obrazın xarakterde do`remes edi. Bunda qılshıldag`an epiteti adam o`mirindegi jaslıq shaqtın` jigerge, g`ayratqa ku`shke tolı bolg`an zawıqlı, qızıqlı payıtı ekenligin, onın` qa`dirinin` qartayg`an shaqta biliniwi, al ekinshi kuplette o`zin`nin` kindik qanın` tamıp tuwılg`an jerdin` anan` sıyaqlı qa`dirdan, miyrimli ha`m kewilge de ko`zin`e de su`yikli bolıp ko`riniwi, shayırdın` o`z ana watanında ba`rha, o`mir baqıy jas bolıp qalg`ısı keletug`ınlıg`ı iske asıwı mu`mkin bolmag`an tilekleri a`rmanların ma`n`gi degen epitet o`zinde qamtıg`an.

Al, B. Qayıpnazarov «Kewlim ele ko`nbeydi» degen qosıg`ında da jeke shayırlıq stillik o`zgeshelikke iye epitetlerdi shıg`arma tilinin` ko`rkemligi ushın qollang`an. Mısalı:

Jolım tu`sip kirsem bag`lar ishine,
Aldı menen ko`zime gu`l tu`sedi,
Barlıq yosh iyisli arnap kisige,
Albirt kewlim gu`l na`wshesin ku`seydi.

Qızıl eken qıraw tu`sse gu`l ku`tken,
Dep ju`rmen` iz, gu`lge qumar janım bar,
Qıs bolsa da bag`dan gu`ller izletken,

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 5-bet.

Ju`regimde na`wba`ha`r bar, jalın bar.¹

(«Kewlim ele ko`nbeydi», 6-bet)

Bunda shayır kewlindegi alasapıran sezimlerdi, shiyrin qıyallardı, tatlı oylardı bir g`ana so`z albrt kewil dep su`wretlese, al o`zinin` gu`lge og`ada ıshqıpaz, na`zik ta`biyatlı, talg`amı ken` ekenligin bolsa gu`lge qumar janlı adamman dep bahalaydı.

Eger qosıq qatarında usı epitetlerdin` ornına basqa so`zler qollanılg`anda qosıqtın` ko`rkemlik da`rejesi onshelli joqarı bolmag`an bolar edi.

B. Qayıpnazarovtın` derlik barlıq qosıg`ında gu`l so`zi qollanılıp, ol simbolikalıq obraz sıpatında berilgen.

Shayırdın` «Gu`l» dep atalg`an qosıg`ında da elimizdin` ta`biyatın, gu`ldin` na`zikligin, shırayın, adamdı o`zine tartatug`ın sulıwlıg`ın ta`riyplewde bir qosıqtın` ishinde bir neshe epitetin` qollanılg`anlıg`ın ko`remiz. Mısalı:

Ko`zim tu`sse bag` gu`line,

Bende bolar na`zerim

Gu`l de biler o`z tu`rinde

o`mirimdi bezerin

En` zawıqlı ju`zi,

Gu`ldi janım xosh ko`rer,

Jawdırasqan tu`ri qızıq

Ko`rkin ko`rse yosh ko`rer.²

(«Gu`l», 19-bet)

Bunda shayır ha`tteki adamnıń qarastarın, na`zerin o`zine tutqın etip ba`ntlep alatug`ın, qıyalına qozg`aw salatug`ın gu`ldin` sulıwlıg`ın beriwde bende, zawıqlı, jawdırasqan degen so`zlerdi da`l, durıs tan`lap ha`m qosıqta orınlı paydalana bilgen. Bul o`z gezeginde qosıqtın` ko`rkemligin tilinin` og`ada mazmunlı bolıwın ta`miyinlewde xızmet etip tur.

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 6-bet.

² Sonda, 19-bet

Ten`ewler de ha`r qanday shıg`armada onın` ko`rkemligin asıratuğın ko`rkemlew qurallarınan biri bolıp sanaladı.

Ten`ewler de joqarı da atap o`tilgen ko`rkemlew kuralı – epitetler sıyaqlı ko`rkem boyawlarg`a, teren` obrazlıq o`zgesheliklerge iye.

Ten`ew–tiykarınan bir zat penen ekinshi zattı salıstırmalı su`wretlew. Obrazdı ku`sheytiw ushın basqa bir ta`sirlirek zatqa ten`ep, sonın` menen salıstıra su`wretlew, qısqasha aytqanda, ten`ew salıstırılğ`an na`rsenin` sıpatlıq belgisin shayır yaki jazıwshının` a`bden janlandırıp beriwı.

Eger tillik nızamlılıqlarg`a itibar qaratsaq ten`ewler yan`lı, kibi, misli, ha`m t.b. so`zler menen birlikte -day, -dey, -tay, -tey ha`m t.b. formalardı qabil etip te jasaladı. Mısalı, bunday tenewler sheber, lirik shayırlarımızdan biri sıpatında B.Qayıpnazarov shıg`armalarında da qollanıladı.

Demek, ten`ew ko`rkem shıg`armada su`wretlew qurallarınan en` a`hmiyetlilerinen biri. Mısalı, shayır ta`repinen 1967– jılı jazılğ`an «Kewil jarasıg`ı siz» degen qosıqta onın` bastan ayag`ına tu`rlishe ten`ewler keltirilgen.

Jerde ju`rgen hu`rdey bolıp,
Bag`da o`skен gu`ldey bolıp,
Tan`da shıqqan nur taratıp,
Ku`limlegen ku`ndey bolıp.

Ele de hu`rmetim sheksiz,
Jerde shıray bolmas gu`lsiz,
Bag`qa bu`lbil jarasqanday.
Kewil jarasıg`ı da siz!¹

(«Kewil jarasıg`ı siz», 9-bet)

Bul qosıqta Estoniyanın` sulıw qızının` portretin beriwde gu`l detalınan shayır sheberlik penen paydalang`an ha`m onı hu`rge ten`eydi. Hu`r tiykarınan adamzat balasının` qıyalındag`ı ug`ım, beyish ha`m ja`nnette ju`retug`ın og`ada sulıw, shıraylı ten`i– tayı joq jas qızlar. Onı tek hu`rge g`ana ten`gerip qoymay, al, qızdı bag`da o`skен gu`lge, nur shashıp turg`an quyashqa da ten`ep su`wretleydi.

---

¹ Sonda, 9-bet.

Shayır «Qaytar» dep atalg`an teren` lirika menen jazılg`an muhabbat temasındag`ı qosıqtı da biri ekinshisinen de ko`rkem ten`ewlerden paydalanıp, qosıqtın` ma`nili shıg`ıwına u`les qosqan. Mısalı:

Jazda qızıl gu`l bolıp,

Tutılar em qolın`a,

Qısta aqsha qar bolıp,

To`seler em jolın`a.

Jiyi-jiyi ko`rer em,

Qarg`a tu`sken izin`di,

Shug`la bolıp su`yer em,

Qardan appaq ju`zin`di.

Qosıq jazarman yoshıp,

Sap tartıp barar so`zler,

Qanatlı qustay ushıp,

Sharq urıp seni izler.¹

(«Qaytar», 26-bet)

Qosıqta ashıq bolg`an jigittin` ahıw-zarı, a`rmanları tu`rli ten`ewler menen berilgen. Ol su`ygen qızı ushın qızıl gu`l bolıwg`a, qıstın` qaqaman suwıqlarında, qıstın` sa`ni bolg`an qar bolıwg`a, al, qızdın` kelbetin ha`tteki, qardan da appaq, - dep, eger du`n`ya ju`zinen izlemekshi bolsa, qanat baylap qustay bolıp ushıp ketiwge tayar. Bul ten`ewler bir sulıw qızg`a ashıq bolg`an jigittin` tilinen og`ada ko`rkem obrazlı etip berilgen. Onda a`lbette, ten`ewlerdin` xızmeti salmaqlı.

B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginde bunnan basqa da bir qatar ten`ewlerdi ko`rkemlew quralları sıpatında qollanılğ`anın ko`remiz. Al, «A`miwge» dep atalg`an qosıqta bolsa, shayır A`miwda`r`yag`a shırayına shıray, ma`rtebesine ma`rtebe qosıw ushın tu`rli na`rseler bolıwg`a qayıl. Onda ta`biyattın` qa`dirine jetetug`ın, ma`rt jigit A`miwda`r`yag`a to`mendegishe nalısh etedi. Al, onın` tilekleri to`mendegi ten`ewlerge ja`mlengen. Mısalı:

---

¹ Sonda, 26-bet.

Bes to`beler buldırasa,
Saqshılarday turg`an sergek,
To`mende suw sıldırasa,
Menin` qıyalımdı terbep.

Jag`adag`ı jelkildegen,
Qamısın`day terbeleyin,
Jarg`a urıp a`wpildegen,
Ag`ısn`day erkeleyin.¹

(«A`miwge», 34-bet)

Bunda «Bes to`be» taw to`beshiklerin saqshılarg`a ten`eydi. Haqıyqatında da, bul elimizdin` ta`biyatın, peyzajın beriwde og`ada ta`sirli, ko`rkem ten`ew. Sebebi Bes to`be biyik, ho`ktem, ol ornınan qozg`almaydı. Onın` ko`rinisi haqıyqatında da respublikamızdı qorg`ap turg`an saqshılarg`a megzes. Al, shayır qa`lbi A`miwda`r`ya ushın jag`asında ba`rqulla o`sip, og`an sa`n, shıray beretug`ın qamıslar bolıwg`a, ba`rqulla esirip, tolqınlanıp turatug`ın A`miwda`r`yanın` ag`ısınday bolıwg`a wa`desi sıyaqlı ko`rinedi.

B. Qayıpnazarovtın` Ana–Watan temasında jazılğ`an «Men senin` bir shaqan`man» degen qosıg`ı da haqıyqıy ma`nisinde ten`ewlerge bay qosıq. Qosıqtın` ha`r bir redifi de ten`ew menen juwmaqlanadı. Mısalı:

Ba`ha`r kelgen sayın jayg`an japıraq,
Ku`n nurında ku`lip turg`an jarqırap,
Tuw alıstan ko`zge tu`sken buldırıp,
Sen bayterek, men senin` bir shaqan`man.

Sahrag`a sa`n berip qa`ddin du`zegen,
Go`zzal ko`rki A`miw boyın bezegen,
Usha bası a`lhawanı go`zlekgen.

Sen bayterek, men senin` bir shaqan`man²

(«Men senin` bir shaqan`man», 89-bet)

---

¹ Sonda, 34-bet.

² Qayıpnazarov B. Men senin` bir shaqan`man. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1977, 89-bet.

Mısalda ana – watandı u`lken shaqaların ken` jayg`an – bayterek, -dep esaplasa, al, o`zin shayır sıpatında ko`rsetpey, og`ada kishipeyillik penen sol bayterektin` bir shaqası sıpatında ten`ep ko`rsetedi.

Ayırım waqıtlarda ten`ewler neologizmler arqalı kelip te o`zgeshe, jan`asha teren` ko`rkemlikke iye ten`ewlerdi payda etedi. Mısalı:

O`zimdi magnittey tartıp o`zin`e,
Ko`zimdi telmirtip nurlı juzin`e,
Meni o`z erkime qoymay izin`e,
Ertip ketti sol ko`z qabaq astında.¹

(«Badam qabaq astında», 73-bet)

Bunda magnit xızmeti boyınsha magnitte tarta alatug`ın yamasa temirdi o`zine tarta alatug`ın o`ndiris elementi.

Al, joqarıdag`ı qosıqta jigit qızdın` muhabbatın, sulıw kelbeti o`zine shayırdı magnittey tartatug`ınlıg`ı ha`zil aralas sheberlik penen ko`rkem tu`rde su`wretlengen. Bunnan tısqarı B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginde a`debiyattın` ko`rkemlew qurallarının` iri –ten`ewdin` fol`klorlıq da`stu`rler jolı menen qollanılg`anın to`mendlegi mısallardan ko`riwimizge boladı. Mısalı:

Tawıstay taranıp, gu`ldey jetilip,
So`ylese tilinen du`rler to`gilip.
Men onın` nigine tursam tigilip,
Ushqın atar sol ko`z qabaq astında.²

(«Badam qabaq astında», 73-bet)

Ku`ni-tu`ni izler em Ma`jnu`n sıyaqlı,
Sa`rwi qad, qıpsha bel, yubqa dodaqlı,
G`az moyın, aq tamaq, badam qabaqlı,
Qayda ko`rdim desem, Ufada ko`rdim.³

(«Ufada ko`rdim», 89-bet)

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 73-bet.

² Sonda, 73-bet.

³ Sonda, 89-bet.

Bul mısallarda qa`ddinin` sulıwlıg`ın ta`riyplew ushın B.Qayıpnazarov ta`repinen qollanılg`an ten`ewler derlik ko`pshiligi fol`klorlıq shıg`armalarda jumsaladı. A`sirese, usı sıyaqlı birdey forma, birdey mazdundag`ı ten`ewlerdi klassikalıq shayırlarımız Ku`nxoja, A`jiniyaz, Berdaq shıg`armalarında qızdın`, qız portretin jasawda, onın` sulıwlıg`ın ta`riyplewde o`nimli qollanılg`anlıg`ın ko`remiz. Bul birinshiden, B.Qayıpnazarovtın` ha`m klassikalıq shayırlar shıg`armaları menen teren` tanıs bolg`anlıg`ın bildirse, ekinshiden, o`z shıg`armalarında da`stu`riy ten`ew usıllarınan paydalana alıw sheberligi dep ko`rsetiwge boladı.

Shayır B.Qayıpnazarov ha`r qıylı ug`ımlarda ko`rkemlep su`wretlewde jeke stillik shayırlıq talg`amı menen bir qatar ten`ewlerdi mısalgı keltirgenligin atap o`tiwimiz kerek. Mısalı:

Biyikke iyek artıp,
Iyretilgen jılanday,
Burran`lar ushın tartıp,
Su`yretilgen arqanday.¹

(«Shoq gu`l», 103-bet)

Mısaldag`ı ten`ewler arqalı kozimizdin` aldına jin`ishke, ayaq soqpaq adam ju`retug`ın, qadap sog`ılg`an kishi jol ko`rinisi sa`wlelenedi. Onı birese, iyretilgen jılang`a ten`eydi, sebebi soqpaq bılay–bılay qıysayg`an burılğ`an. Birese, uzınshubay izi ya aqırı joq bir arqannın` jol boylap jatırg`anına uqsatadı. Bul arqalı ko`z aldımızda soqpaq su`wreti payda boladı. Al, dalanın` ken` ekenligi, hesh qanday tiri jan ya sho`p, ya giya joq ekenligin to`mendegi qosıq qatarları arqalı ko`rsetedi. Mısalı:

Miydey dala jap-jazıq,
Jatır tınısh ko`silip,
Qumlu jerdi jel qazıp,
Gu`rer geyde esirip.²

(«Shoq gu`l», 103-bet)

---

¹ Sonda, 103-bet

² Sonda, 103-bet.

Bul ten`ewden de ko`z aldımızda u`lken dalan`lıq su`wreti payda boladı. Al, qayın`nıń kelbeti arqalı jen`ilmes batırdı su`wretlegende:

...Shaqasın dushpang`a qılıstay sermep,
Qozg`almay tur eken o`sken jerinen.
...Ko`rindi batırday oq atıp turg`an,
Onın` ma`rtligine iyemen bastı.¹

(«Qan tamg`an qayın`, 107-bet)

Qayın`nıń shaqasın qılıshqa, o`zinin` ma`rdana ko`rinishin batırlarg`a ten`ep ko`rsetedi. Bul o`z gezeginde shayırdın` ten`ewlerdi qollanıwdag`ı ziyrekligin, tapqırlıg`ın, o`zgesheligin de ko`rsetedi.

---

¹ Sonda, 107-115-betler

2.2. Naqıl – maqallar ha`m idiomalar

Naqıl–maqallar ha`r qanday ko`rkem shıg`armada shayır oyın ko`rkemlep, astarlap beriwdin` birinshi elementi dewge boladı. Sebebi xalqımız da:

«Naqıldı bir aytpasa aqılsız aytpaydı,

Aqıllı adam so`zin naqılsız aytpaydı»

- degenindey, Bayniyaz Qayıpnazarov shıg`armalarında naqıl – maqallar so`zdin` ko`rkemlew quralları sıpatında paydalanılğ`an. Al, qosıq qatarlarında qollanılğ`an naqıl – maqallar bolsa, tek qosıqtın` ko`rkem qunlılıg`ın asırıp qoymastan, al oqıwshıg`a ele de oylanıwg`a oy taslaydı, pikirlerin sharıqlaydı, ziyrekligin asıradı. A`debiyatshı ilimpaz K.Ma`mbetov naqıl–maqallardın` shıg`armadag`ı ko`rkemlew qurallarının` biri ekenligin, onın` a`hmiyetlisi shıg`arma ushın za`ru`rli ko`rkemlew elementi ekenligin to`mendegi pikirleri arqalı ko`rsetedi: «Naqıl–maqal degenimiz so`z seresi. Bul a`sirese epikalıq shıg`armalarda qaharman xarakterin ashıp ko`rsetiw ushın sa`tli qollanılğ`an. Naqıl–maqallardın` ko`rkem shıg`armada atqaratug`ın xızmeti u`lken»¹»

B. Qayıpnazarov shıg`armalarında da onın` ko`rkemligin asırıwda to`mendegi naqıl – maqallarlar qollanılğ`an. Mısalı:

«Adam qolı gu`l» degen bar xalıqta,

Xalıq aytqanı is ju`zinde anıq ta,

Burın oy jetpegen turmıs ishinde,

Men ju`rippen barlıq sırg`a qanıpta. ²

(«Paxtakesh dostuma», 32-bet)

Bul qosıq qatarındag`ı naqıl–maqallardın` dawamı: «Man`lay teri nur» dep ataladı, al, shayır qosıqta tek da`slepki qatarınan paydalansa da qosıq mazmunı teren` ashılıp, ko`rkemligi anıq seziledi.

Al, B. Qayıpnazarovtın` 1972–jılı jazg`an «Ju`rekte» degen qosıg`ı bolsa, xalqımızdın` tilinde bir neshe fol`klorlıq variantları menen, namalı atqarılıp ju`rgenligin aytıwımız kerek. Bul a`lbette, qosıqtın` teren` mazmunlı

¹ Ma`mbetov K. A`debiyat teoriyası, No`kis, Bilim, 1995, 115– bet.

² Qayıpnazarov B. Gu`lda`ste, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1974, 32-bet.

ekenliginde, ko`rkemlew qurallarınan, naqıl–maqallardan da anıq, tınıq paydalana alıwında, shayırdın` jeke stillik sheberliginde dep esaplaymız. Mısalı:

«Ma`rt anadan na`ma`rt perzent tuwılas»,

Tuwılsa da janına jan juwımas,

Qartaysam da xalqım ushın suwımas,

Jaslıg`ım bar janıp turg`an ju`rekte. ¹

(«Ju`rekte», 56-bet)

Bul qosıqta da naqıl – maqal orınlı tu`rde paydalanılğ`an. Al, geypara qosıqlarında B. Qayıpnazarov o`z jeke stiline ta`n so`zler dizbeginde ushırma so`zler sıyaqlı paydalang`anlıg`ının` gu`wası bolamız. Mısalı:

«Jan`alıqtın` jawı ko`p»,

Alasapıran sol jıllar.

Bolıp turdı dawı kop,

Talay qanlı qırg`ınlar. ²

(«Shoq gu`l», 104-bet)

B. Qayıpnazarov «Mo`ldir bulaq» balladasında da idiomalardı da, naqıl–maqallardan da sheber paydalang`anlıg`ın ko`riwimizge boladı. Mısalı:

Ashıw aldın

Aqıl izden,

Degen xalıq naqılı,

O`r ko`kirek

Qayıp dizden

Son` kırıpti aqılı. ³

(«Mo`ldir bulaq», 110-bet)

Al, tilimizde de joqarıdag`ı sıyaqlı «ashıw aldın, aqıl keyninen keledi», - dep te qollanıla beredi. Bul ballada da bulaq boyına o`z su`ygenin izlep kelgen jigittin` oy-sezimin, ishki keshirmelerin, ruwxıy halatın korkemlep beriwde joqarıdagı naqıl–maqal durıs qollanılg`an.

¹ Qayıpnazarov B. Gu`lda`ste, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1974, 56-bet.

² Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 104-bet.

³ Sonda, 110-bet.

Al, idiomalar bolsa tildin` maqtanışı. Bul bir tilden ekinshi tilge awdarmalawdın` mu`mkinshiligi joq so`zler.

B. Qayıpnazarov o`z shıg`armalarında idiomalardan sheber paydalanıwshı dep ko`rsetiwge boladı. Onı to`mendegi qosıq qatarlarınan ko`remiz. Mısalı:

Ha`r sha`mende gu`l jadrap ashılar
Kewil degen gu`l diydarın go`zleydi,
Ko`rgende ko`zin`e ottay basılar,
Ju`zi ısıq gu`lden gu`der u`zbeydi.¹

(«Kewlim ele ko`nbeydi», 5-bet)

Shaqırıqlardı oqıp kewli tolg`anday,
Xalqım iske shıqsa quwat alg`anday,
Kosmosqa ushqanda qanat bolg`anday,
Ruwxın tastırıp turdın` gazetam.²

(«Gazetam», 17-bet)

Qosıq qatarlarında atap ko`rsetilgen idiomalar yag`nıy frazeologizm-ler basqa tilge awdarmalag`anda da`l, so`zbe–so`z awdarmalanbaydı.

Da`slepki mısalda ko`zge ottay basılıw- ko`zge tu`siw, ju`zi ısıq, gu`ldin` shırayı–adamg`a su`ykimli bolıp seziliwi, al, u`shinshi idioma -ruwxın tastırıp bolsa gazetanın` adam qa`lbin jan`alıqlar menen toltırıwı, quwantıwı, shadlandırıwı sıyaqlı ko`rkemlik belgilerdi o`zinde qamtıydı.

Idiomalar bunnan basqa da qosıqlarda ushırasadı. Mısalı:

Aynap – jaypap sının buzıp,
Shan` shashadı gires–gires,
Gu`llerdin` de jonı qızıp,
Qaytpay karsı ashtı gu`res.

Pa`ti qaytıp pa`seydi jel,
Shegindi qum ku`shi jetpey,
Ju`zi jaynap eseydi gu`l,

¹ Qayıpnazarov B. Tan`lamalı shıg`armaları (bir tomlıq), No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993, 5-bet.

² Sonda, 17-bet

Shan`-tozan`dı pisent etpey.¹

(«Qumlar menen gu`ller», 21-bet)

Bul qosıq qatarlarında da`slepki kuplette gu`ldin` jonı qızdı dep janlandırırw (olitsentvorenıe) arqalı idioma menen su`wretlengen. Sebebi adam yaki haywannın`, sonın` ishinde, jılqılardıń uzaq shabıstan jonı qızıp, ashılıstı dew durıs boladı.

Al, qosıqta qumlar ha`m gu`llerdin` arasındag`ı, ulıwma ta`biyattag`ı qarama– qarsı ha`diyseler berilip, bunda gu`l– simvolikalıq obraz, janlı na`rse sıyaqlı ta`riyplengen. Al, keyingi kuplette bolsa, jeldin` pa`tinin` qaytıwı ol gu`ldin` ju`zi jaynawı ha`m shan`lardı moyınlamawı pisent etpedi degen idioma menen berilgen.

Al, ko`rkemlew qurallarınan janlandırırw usı 1969–jılı jazılğ`an «Qumlar menen gu`ller» qosıg`ında tolıg`ı menen su`wretlengen yag`nıy gu`llerdin` qumlıqlardı jen`iw, qumnın` o`z halın bilmey samal menen qan`g`ıp keliwi sıyaqlı ma`seleler bunnan basqa da bir qatar idiomalar menen sheber su`wretlenip ko`rsetilgen.

Usı sıyaqlı bir neshe idiomannın` bir tutas qosıqta qollanıluwı «Shımbayım» qosıg`ı arqalı da ko`riwimizge boladı. Mısalı:

Atızda paxtalar tolıp atırg`an,
Bul baxıt basın`a qonıp atırg`an.
Ha`r ku`ni elimde bolıp atırg`an,
Jen`is sazlarına tarsan` Shımbayım.

Atı shıqqan Shımbay dese Shımbaysan`,
Jazı-qısı miynet dese tınbaysan`,
Wa`de bersen` so`zdi eki qılmaysan`,
Is penen so`zi bir ersen` Shımbayım.²

(«Shımbayım», 22-bet)

---

¹ Sonda, 21-bet.

² Sonda, 22-bet

Al, «Shoq gu`l» poemasında bolsa, sol poema mazmunına sa`ykes, jazıqsız, jaslay sheyit ketken ashıq jigittin` o`miri haqqında, onın` mazmunına sa`ykes idiomalardın` shayır ta`repinen sheberlik penen tan`lang`anlığın to`mendegi qatarlardan ko`riwimizge boladı. Mısalı:

Da`slep pıshaq siltegen,
Qara ju`rek to`kti qan.
Jan`a baxtı gu`llegen,
Ma`rt biymezgil berdi jan.

Qırshın ketken jas jang`a,
Esteliktey shoq gu`l bul,
Sol miyrimsiz dushpang`a,
Da`l atılg`an oq gu`l bul!¹

(«Shoq gu`l», 106-bet)

Haqıyqatında da, itibarg`a aling`an idiomalar qosıq mazmunına qaharman xarakterine, syujetlik jelisine da`l, durıs tan`lap aling`an ha`m onda qaharmannın` ha`reketi waqıyanın` sheshimi ne menen tamamlang`anlığın idiomalar arqalı, teren` emotsional-eksperssivlik, ko`rkem boyawlar menen berilgen dep ayta alamız.

---

¹ Sonda, 104-bet

2.3. Sinonimlar, antonimlar, omonimlar

Sinonimlar – maʼnilik jaqtan jaqin bolgan soʻzlar. Tilimizde qollanilatugʻin sinonimlar koʻrkem shigʻarma tilinde qanshelli obrazliq, koʻrkem tillik boyawlar menen beriliwi shigʻarmada orinli qollanilgan jagʻdayda shigʻarma tili de, taʼsirshenʼligi de sonshelli koʻrkem bolip shigʻadi. Oni toʻmendegi misallardan koʻremiz.

Misali:

Xalqim qanat bolip ushiring jerden,
Haʼdden tis biyikke shigʻarip birden
Izinen koʻz tigip, qulagʻin tuʻrip,
Xosh xabar kuʻtkende qos batir erden.¹

(«Kosmosqa ushqan qos batir», 7-bet)

Saʼlemlesti eki egede kisi,
Qol qolda qisildi, juʼz – juʼzge tuʼsti,
Koʻzge elesledi haʼzirgi isi,
Miyne guʼli oʻsken ana jer uʼsti.²

(«Eki soldat», 97-bet)

Eger bul qosiqalarda ekewinde de qos soʻzin qayta – qayta B. Qayıpnazarov taʼrepinen taʼkiralana bergende qosiq onshelli daʼrejede koʻrkem shiqpas edi.

Bunday misallardi toʻmendegi qosiq qatarlarinan da koʻriwge boladi.

Jay aylanip koʻshe oʻter,
Kuʼn aylanip keshe oʻter,
Mendey ashıq miyman sagʻan,
Neshe kelip, neshe keter.³

(«Tallin», 9-bet)

Jangʻa laʼzzet, juʼregime yosh berip,
Meni kuʻtip algʻan goʻzzal Daugava,

¹ Qayıpnazarov B. Tanʼlamalı shigʻarmalari. (bir tomliq), Noʻkis, Qaraqalpaqstan, 1993, 7-bet.

² Sonda, 97-bet.

³ Sonda, 9-bet.

Qonaq bolıp kelgenin`di xosh ko`rip,
Seni shaqıraman A`miwda`r`yama.¹

(«Daugavag`a», 11-bet)

Sinonimlerin` shayır shıg`armalarında ta`kirarlanıwdan qashıw maqsetinde ha`m ko`rkemligin asırıw ushin bunnan basqa da mısallarda qollanılğ`anlıg`ın ushıratamız.

Mısalı:

A`miw jatır qaq bo`lip,
Qızıl qumnın` arasın,
Tur iynine ko`terip,
Jan`a No`kis qalasın.²

(«Doslar keldi A`miwge», 7-bet)

Jahang`a ko`z salsam ha`m oy-jibersem,
Gu`reste bir xalıqtın` jen`genin ko`rsem,
Zulmattan quwılğ`an en`selerindey,
Jep-jen`il boladı menin` de en`sem.³

(«O`zim ekken almag`a», 12-bet)

Mısaldag`ı iyin, en`se so`zleri shıg`armada biri ekinshisinin` ornına qollanıla beredi. Ko`rkem shıg`armanın`, ulıwma shayır qosıqlarında sinonimlerden utımlı paydalang`anın to`mendegi mısallardan da ko`remiz.

Ol jas bu`gin jan`a o`mir iyesi,
Bastı jawdı ko`kiregine tas qoyıp,
Azat latısh ullarının` ha`mmesi
Iske shıqtı bir adamday da`s qoyıp.⁴

(«Yar Raynis esteligine», 11-bet)

---

¹ Sonda, 11-bet.

² Sonda, 7-bet.

³ Sonda, 12-bet.

⁴ Sonda, 11-bet.

Doslarg`a qarasam dushpan u`stinen,

Jen` ip shig`atug`in ku`shgti sezemen.¹

(«Yar Raynis esteligine», 11-bet)

Ha`r qanday shig`arma tilinin` ko`rkemliginde antonimlar de belgili xizmetti atqaradi.

Antonimlar bir – birine qarama – qarsı bolg`an so`zlerden quraladi.

Ko`rkem shig`armada da antonimlar az qollanilmaydi. To`mendegi so`zler de antonimlik xizmette kelip shayırdın` ko`rkem o`yin ele de ayqınlap beriw ushin xizmet etip tur. Misali:

Qar basqan kirpigin ag`a tu`sti de,

Aq sho`girme kiyip alg`an qarag`ay,

Elemey suwıqtı erte – keshte de

Qayqayıp tur bılay – bılay qaramay.²

(«Lıjalı qızg`a», 10-bet)

Bunda simbolikalıq obraz qarag`aydın` qıstın` suwıqlı ku`nlerin` ma`rdana jen`ip turg`an ko`rinisin beriwde antonimlik xizmettegi so`z orınlı qollanılg`an.

Qardan da azıraq ko`rdim ju`zin`di,

Biraq qarday suwıq emes ısqanaq,

Gu`ldey ısıq etip turg`an o`zin`di,

Men ku`shine bag`ınaman ıshqınnı.³

(«Lıjalı qızg`a», 10-bet)

Al, «Daugavag`a» qosıg`ı doslıq, xalıqlar doslıg`ı temasında bolıp, onda shayır o`z ishki oy, keshirmelerin qarama–qarsı ma`nidegi so`zler arqalı bildiredi. Misali:

Yar Raynis o`tken jag`an`dı su`yip,

Men kelip turıppan A`miw boyınan,

Jan` a kelip salqın lep tiyip,

Jılı qosıq bolıp shig`ar oyımnan.⁴

(«Daugavag`a», 10-bet)

¹ Sonda, 11-bet.

² Sonda, 10-bet.

³ Sonda, 10-bet.

⁴ Sonda, 10-bet.

To`mendegi misallarda da qarama – qarsı ma`nili so`zler shıg`armanın ko`rkemligin asırıwda ha`m ma`ninin ele de teren`irek tu`sindiriwde, ko`rkem ideyanı beriwde jumsalǵ`an. Mısalı:

Den-sawlıqta da`wlet penen baxıt ta,

Doslar menen birge keldi qasıma,

Bas awırıp baltır sizlar waqıtta,

Qa`dir biler doslar keldi qasıma.¹

(«Doslarımın` arqası», 14 -bet)

Qan to`gilip turg`an maydang`a kettim,

Qarsılasqan jawg`a tiyise kettim,

Xalqıma ko`kirekti ken` qalqan ettim,

Dushpanın` qorg`anın tas – talqan ettim.²

(«Adam ayag`ı», 15-bet)

B. Qayıpnazarov shıg`armalarında birdey ayılıp, yaki birdey jazılatug`ın, al, ma`nileri pu`tkilley basqa bolǵ`an so`zler de omonimlik xızmetlerde jumsaladı. Sebebi ko`rkem shıg`armada omonimlerin` atqaratug`ın xızmeti u`lken.

Mısalı, B.Qayıpnazarovtın` 1967–jılı jazg`an «O`zim ekken almag`a» qosıg`ında tutas teksttin` o`zinde to`mendegishe omonim so`z ushırasadı:

Shiyirin jemis beriw ushın elime,

Alma na`lin ektim mo`ldek jerime,

Shaqası jayılg`an na`rwan boldı da,

O`sti men ırzaman to`kken terime.

Alma ko`rki ko`zge ottay basılg`an,

Qaptalınan ju`zim o`sip asılg`an,

Ekewi de miynetimnin` jemisi,

Tola tu`ser da`stu`rxang`a ashılg`an.³

(«O`zim ekken almag`a», 12-bet)

---

¹ Sonda, 14-bet.

² Sonda, 15-bet.

³ Sonda, 12-bet

Mısaldag`ı da`slepki kuplette jemis so`zi arqalı alma, ju`zim sıyaqlı tereklerdin` miywesi tu`sinilse, ekinshi mısaldag`ı jemis so`zinen qanday da bir istin`, miynettin` na`tiyjesi, juwmag`ı degen ma`ni tu`siniledi. Mısalı:

Sol jılları aq qoy bag`ıwdı taslaptı,
Oqıw oqıp, sawat asha baslaptı,
Bayag`ı da ku`s-ku`s bolg`an qolına,
Tayaq emes, qag`az, qa`lem uslaptı.¹

(«Esten shıqpas aydala», 5-bet)

---

¹ Sonda, 5-bet

2.4. Dialektizmler ha`m neologizmlerdin` qollanılıwı

B. Qayıpnazarov shıg`armalarında shıg`armadag`ı da`wir koloritin, qaharmannın` kelip shıg`ıw aymag`ın su`wretlep atırğ`an ma`kandı ta`riyplewde ha`m shıg`arma tilinde ko`rkemlikti o`siriwde az mug`darda bolsa da dialektlik so`zlerdi qollanılğ`anlıg`ın ko`remiz.

Dialektizmler – bizge belgili bolg`anınday belgili bir xalıqtın` aymaqlıq o`zgesheligi boyınsha onın` tilindegi ayırım o`zgerisler. Dialektizmlerde shıg`arma tilinin` ta`sirliligin asırıwda belgili da`rejede ornı bar. Mısalı:

Al, sen oynap kettin` izin`e qaytpay,
Ku`ltelenip shashın` oynar ıyıqta.¹

(«Lıjalı qızg`a», 10-bet)

Yamasa usı qosıqtag`ı:

Qayqı lıja oqtay ushıp astında,
Baratırsan` tuw ormandı aralay,
Senin` menen ushırasıwdın` qasında,
Men ju`rippen Baltik boyın jag`alap.²

(«Lıjalı qızg`a», 10-bet)

Bunda da shayırdın` o`zi tuwılıp o`sken aymaqta g`ana qollanılaturg`ın dialektizmler qosıq quramında ko`rkemlik ushın paydalanılğ`an.

Neologizm so`zler ha`r qanday bu`gingi da`wir a`debiyatının` janrlarında ko`plep ushırasadı. B. Qayıpnazarov do`retiwshiligine na`zer awdarg`anımızda 1930–jıllarda a`debiyatqa qosıqları menen kirip kelgen bolsa, al, 1950–1960 ha`m 1970–1980–jıllar aralığ`ındag`ı qosıqlarında, balladalarında ha`m ko`plegen poemalarında jan`adan kirgen so`zler ko`plep ushırasadı.

Bul da`wirdegi B. Qayıpnazarovtan basqa da qa`lem terbetken shayıır–jazıwshılardıń shıg`armalarınan neologizmlerdi tabıwg`a boladı. Mısalı, ta`biyat baylıqları, watan temasında jırlang`an «U`stirtten keler» qosıg`ında neologizmlerdi qatar qollanılğ`anlıg`ın ko`riwimizge boladı.

---

¹ Sonda, 10-bet.

² Sonda, 10-bet.

Polat trubalar islengen ag`la,
Ma`nzilin bag`darlap jo`nelgen alg`a,
Ullı o`ndirisli, dan`qlı Uralg`a,
Tawsılmas ko`k jalın U`stirtten keler.

A`sirler a`rmanı, xalıqtın`ıqlası,
Jer astınan tolqıp aqqan da`r`yası,
Zaman ag`ımınday gazdın`arnası,
Aral jag`ısınan U`stirtten keler.

Tawg`a aralasa o`ser kiyikler,
Jeti qabat jer baylıg`ın irikler,
Buraw teren`lesse vıshka biyikler,
Biz ku`tken u`mitler U`stirtten keler.¹

(«U`stirtten keler», 18-bet)

Bul qosıq qatarlarında astı sızılıp ko`rsetilgen so`zler texnikag`a baylanıslı so`zler bolıp, ol elimizdeki o`ndiristegi o`zgerisler arqalı kirip kelgen so`zler bolıp, shıg`armada U`stirtin` jan`a jamalın ele de anıg`ıraq, sulıw etip su`wretlewde ko`rkem til birliги retinde neologizmler jumsalğ`an degen pikirdemiz. Sonday-aq shayırdın` to`mendegi qosıqlarında da basqa tilden kirgen jan`a so`zler yag`nıy neologizmlerdi ushıratamız. Mısalı:

En`bek etip abırayg`a eristin`,
Quwat berip, quwanışlı jen`istin`,
Jazıw stolımdı bir shetke qoyıp,
Men de atızlarda paxta teristim.²

(«Qaraqalpaqstanım» 36-bet)

Qanlı maydan qan tu`pirip jatqanda,
Meni de bir miyrimsiz jaw atqanda,
Bug`ıp kelip jawg`an ottan jasqanbay,
Shinelimnen su`yrep keyin tartqanda.

---

¹ Sonda, 18-bet.

² Sonda, 36-bet.

Al sen bolsan` pa`yik bolıp ju`ripsen`,
Jelkemdegi oqtın` ornın koripsen,
Da`ri jagıp qaltan`dag`ı bint penen,
Qanıń tıyıp, baylap ja`rdem beripsen`.¹

(«Medsestra Oksanag`a», 51-bet)

Yamasa usı urıs temasında jazılğ`an da`wirdegi B. Qayıpnazarovtın` «Medsestra Oksanag`a» degen qosıg`ında urıs waqıyaları menen baylanıslı neologizmler o`nimli qollanılğ`an. Bunda shayırdın` aldına qoyg`an tiykarg`ı maqset bul sawash maydanın, onda jaralang`an soldattın` portreti ha`m og`an ja`rdemge kelgen medsestrnıń, orıs qızı Oksananın` ha`reketlerin ele de janlı, ele de isenimli beriw maqsetinde neologizmlerdi qollang`an.

Tek Bayniyaz Qayıpnazarov emes, al, usı da`wirdegi ko`pshilik shayıır ha`m jazıwshılardıń shıg`armalarında neologizmlerdi qollanılğ`anda: basa alatug`ın so`zdin` bolmawı bolsa; ekinshiden, ko`rkem shıg`armalarda o`z so`zlerimiz sıyaqlı ken` tanımалılıqqa iye bolıp, o`nimli tu`rde jumsalıp ketkenliginde dep esaplaymız.

Bunda neologizmlerdi bunnan basqa da ko`plegen qosıqlarında ushıratamız. Mısalı, «Abbaz shayırg`a» qosıg`ında:

Ko`rsetip o`nerdin` ku`shin,
Ta`riplep ma`rtlerdin` isin,
Jan`g`ırtıp zallardın` ishin,
Qosıq oqıp turar edi.²

(«Abbaz shayırg`a», 87-bet)

Shayırdın` qosıqlarında biz joqarıda aytıp o`tkenimizdey shıg`armalarının` tematikası ken`. Mısalı, miynet qaharmanlıg`ı, atı an`ızg`a aylang`an Orazımbet vrach Xalmuratovtın` esteligine jazg`an «Kettin`» atlı qosıg`ında da bir qatar neologizmler qollanıladı. Onı qollanıwdan tiykarg`ı maqset oqıwshıda medikler haqqında ko`z-qarastı payda etiw, ta`riyp qosıg`ında shıpaker Orazımbet

---

¹ Sonda, 51-bet.

² Sonda, 87-bet.

Xalmuratovtın` xalıq ushın qanday miynetler sin`irgenligin ko`rkemlep ko`rsetiwde qollanılǵ`an. Mısalı:

Ku`shin`di sarp etip, emlew isine,
Jetkenshe asıǵ`ıp nawqas kisige,
Mashina joq jerde eldin` ishine,
Da`ri-darmag`ın`dı bo`ktirip kettin`.

Doktor degen isenimdi aqlawǵ`a,
Ku`shti jumsap kesellikti saplawǵ`a,
Xalqımızdın` den – sawlıǵ`ın saqlawǵ`a,
Medik kadrlardı jetkerip kettin`.¹

(«Kettin`», 92-bet)

B. Qayıpnazarovtın` «Erjan ko`k» degen poemasında bolsa erterek waqıttag`ı qaraqalpaqlar turmısı haqqında so`z etilse de, to`mendegi neologizmler ushırasadı. Mısalı:

Qalada tanıs jigit bar,
Zavodta tanıs jigit bar,
O`zinen ko`p-ko`p u`mit bar,
Tez-tezden kelip ketedi.²

(«Erjan ko`k», 138-bet)

Qan`ǵ`alap tu`nnin` ishinde,
Ketedi geyde su`rnigip,
Bayarı quwıp izinde,
Kiyatırǵ`anday kiyiligip.³

(«Erjan ko`k», 129-bet)

Demek, bunnan ko`rip turg`anımızday B. Qayıpnazarov neologizm so`zlerdi qosıqtın`, sol shıǵ`armanın` mazmunın ashıp beriwde tematikası ha`m ideyasına sa`ykes tu`rde qollang`an.

---

¹ Sonda, 92-bet.

² Sonda, 138-bet.

³ Sonda, 129-bet.

JUWMAQ

Urıstan son`g`ı jıllarda qaraqalpaq poeziyasında shayıır– jazıwshılarımızdın` do`retiwshiliginde jan`asha izleniwshilik, u`git–na`siyatlıq, jan`a o`mirdin`, paraxat turmıstın` gu`lleniwine shaqırıw ma`nisindegi qosıqlar ku`sheydi. Usınday ideyadag`ı, turmıs tematikasındag`ı ma`selelerge qurıl`an ko`rkemlik o`zgeshelik-leri boyınsha shıg`armaları ayırıqshalanıp turatug`ın shayıırlardan biri Bayniyaz Qayıpnazarov bolıp, ol bir qatar mazmunlı, ko`lemli shıg`ıarmalardın`, poema ha`m balladalarđın` avtorı.

Onın` da`slepki qosıqlar toplamı «Qosıqlar» degshen atama menen 1940 – jıllardan baspada ja`riyalang`an bolsa, ekinshi qosıqlar toplamı «Xalıqqa xızmet qılaman» (1947), u`shinshi qosıqlar toplamı «Altın gu`z» (1950) dep ataladı, sonday-aq bulardan basqa «quwanışlı qosıqlar» (1950), «Bozjap astında» (1955), «Ko`k emen» (1956), «Qızıl gu`l» (1962), «Su`y dostım» (1962), «Menin` Watanım» (1968), «Menin` baxtı» (1966), «Eki ayaz» (1970), «Na`rwan» (1972), «Gu`lda`ste» (1974), «men senin` bir shaqan`man» (1977), «Erjan ko`k» (1983), «Mo`ldir bulaq» (1989), «Tan`lamalı shıg`armaları» (1974, 1983, 1986, 1993, 1997) o`z aldına kitap bolıp basılıp shıqtı. Onı qaraqalpaq a`debiyatında og`ada jemisli miygnet etken shayıır dep baxalawımızg`a boladı.

B. Qayıpnazarov o`z shıg`armaların qaysı temada jazsa da ku`shli lirika, sezim, Watan su`yiwshilik sezimleri, onın` qosıqlarının` tiykarı boldı.

Bizin` pitkeriw qa`nigelik jumısımızdın` teması: «B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginin` ko`rkemlik o`zgesheligi» dep ataladı.

Jumıs kirisiwden, I, II baplardan, ha`r bir bap o`z ishinde bo`limler, juwmaq ha`m paydalanıl`an a`debiyatlar diziminen ibarat bolıp, jumıstın` ko`lemi ulıwma 54 betten turadı.

Jumıstın` kirisiw bo`liminde B. Qayıpnazarovtın` do`retiwshiligi, onın` do`retiwshiligin` o`zine ta`n o`zgesheligi, shayırlıq stili, o`miri haqqında qısqasha mag`lıwmatlar beriledi.

B. Qayıpnazarov shıg`armaların pitkeriw qa`nigelik jumısı ko`leminde izertlep u`yreniw–bu`gingi qaraqalpaq a`debiyattanıw ilimindegi en` a`hmiyetli

ma`selelerdin` biri bolıp esaplanadı. Sebebi shayırdın` do`retiwshiligi ayırım izertlewlerde, ilimiy maqalalarda so`z etilgeni menen, a`debiyattanıw iliminde arnawlı tu`rde izertlenbegen. Usılardı esapqa ala otırıp, shayıır B. Qayıpnazarov shıg`armaların ha`r ta`repleme izertlewdi aldımızg`a maqset etip qoydıq.

Jumıstın` I babında B. Qayıpnazarov shıg`armalarındag`ı ko`rkemlik o`zgeshelikleri ma`selesi so`z etilip, ol eki bo`limge bo`lip qarastırıladı. Birinshi bo`limde «B. Qayıpnazarov shıg`armalarının` tematikalıq ha`m janrlıq o`zgeshelikleri» haqqında so`z etilse, birinshi bapın` ekinshi bo`limi «B. Qayıpnazarovtın` ko`rkem obraz jasaw sheberligi» dep ataladı.

Janrlıq ta`repi boyınsha B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginde poeziya ha`m epikalıq poeziya u`lken orındı iyeleydi. Ol qaraqalpaq a`debiyatında tek poeziyalıq janrda qa`lem terbetken shayıır.

B. Qayıpnazarov shıg`armalarının` ko`pshiligi simbolikalıq obrazg`a qurılğ`an. Sebebi ko`pshilik qosıqlarında gu`l degen detal`dı qollanılıp, onı adam ma`nisinde su`wretleydi. Onın` qosıqlarında ko`birek qz portreti ha`m qız obrazı ko`rkemlik penen su`wretlense, al, urıs temasındag`ı «Eki soldat», «Qan tamg`an qayın», «Ko`k emen ha`m Zoya haqqında» balladalarında batırlar obrazı, «Varshava», «Shoq gu`l» balladasında, «Mo`ldir bulak», «Erjanko`k», «Lala» degen poemalarında ashıq jigit ha`m qızdın` obrazları sheber berilgen.

II bap «B. Qayıpnazarov shıg`armalarının` ko`rkem tili» dep atalıp, onda ha`r qanday shıg`armalardın` ko`rkemligin ta`miyinleytug`ın elementler, ko`rkemlew qurallar–epitetler, neologizmler, dialekt so`zler, sinonimler, antonimler, omonimler, sonday–aq naqıl–maqallar menen birge idiomalardın` arnawlı formaları menen jasalatug`ın ten`ewlerdin` ornı ayırıqsha. Mısalı: epitetler – ko`rkem shıg`armanın` ma`nisin ashıp beriwde u`lken a`xmiyetke iye. Epitet–zattın`, qubılıstın` sıpatın anıqlaytug`ın ko`rkemlewshi, sıpatlawshı so`z bolıp, B. Qayıpnazarov o`z shıg`armalarında belgili na`rselerdi su`wretlewde epitetlerden orınlı paydalana alg`an. Mısalı, shayıır shopannın` portretin su`wretlewde qolı ku`sli, tabanı jırıq, qolında tayaq, dalanı da a`piwayı dala sıpatında su`wretlegende qosıq ma`nili, ko`rkem bolıp shıqqas edi. Al, qum ishindegi o`sip

turg`an jin`g`ildi, ulıwma peyzajdı su`wretlewde, aydala ko`rinsin beriwde shoq jin`g`il so`zi qollanılǵan.

Ten`ewler–ha`r qanday shıg`armada onın` ko`rkemligin asıratuǵın ko`rkemlew qurallarınan biri bolıp esaplanadı. Ten`ewler de epitetler sıyaqlı ko`rkem boyawlarg`a, teren` obrazlıq o`zgesheliklerge iye. Ten`ew – tiykarınan bir zat penen ekinshi zattı salıstırmalı su`wretlew. Obrazdı ku`sheytiw ushın basqa bir ta`sirlirek zatqa ten`ep, sonın` menen salıstıra su`wretlew, qısqasha aytqanda, ten`ew salıstırılǵan na`rsenin` sıpatlıq belgisin shayır yaqı jazıwshının` a`bden janlandırıp beriwı. Eger tillik nızamlılıqlarg`a itibar qaratsaq ten`ewler yan`lı, kibi, misli, ha`m t.b. so`zler menen birlikte -day, -dey, -tay, -tey ha`m t.b. formalardı qabıl etip te jasaladı. Bunday ten`ewler B.Qayıpnazarov shıg`armalarında da ken` qollanılǵan. Shayır ten`ewlerdi o`z qosıqlarında sulıw qızdın` portretin beriwde gu`l detalınan shayır sheberlik penen paydalanıp, onı hu`rge ten`ep ko`rsetedi. Ayırım qosıqlarında ashıq jigittin` a`rmanların tu`rli ten`ewler menen beredi, ol su`ygen qızı ushın qızıl gu`l bolıwǵa, qıstın` qaqaman suwıqlarında, qıstın` sa`ni bolǵan qar bolıwǵa, al, qızdın` kelbetin ha`tteki, qardan da appaq, -dep, eger du`n`ya ju`zinen izlemekshi bolsa, qanat baylap qustay bolıp ushıp ketiwge tayar. Bul ten`ewler bir sulıw qızǵa ashıq bolǵan jigittin` tilinen og`ada ko`rkem obrazlı etip beriledi. B. Qayıpnazarov do`retiwshiliginde bunnan basqa da bir qatar ten`ewlerdi ko`rkemlew quralları sıpatında qollanılǵanın ko`remiz. «A`miwge» qosıǵında «Bes to`be» taw to`beshiklerin saqshılarg`a ten`eydi, al, Ana–Watan temasında jazılǵan «Men senin` bir shaqan`man» atlı qosıǵında ana–watandı u`lken shaqaların ken` ayǵan–bayterek,-dep esaplasa, al, o`zin sol bayterektin` bir shaqası sıpatında ten`ep ko`rsetedi. Ayırım waqıtlarda ten`ewler neologizmler arqalı da jan`asha teren` ko`rkemlikke iye ten`ewlerdi payda etedi. Mısalı, O`zimdi magnitney tartıp o`zin`e... degen qatarlarında jigit qızdın` muhabbatın, sulıw kelbeti o`zine shayırdı magnitney tartatug`ınlıǵı ko`rkem su`wretlengen. Sonday-aq B.Qayıpnazarov do`retiwshiliginde a`debiyattın` ko`rkemlew qurallarının` biri–ten`ewdin` fol`klorlıq da`stu`rler jolı menen de qollanılǵan. Mısalı:

Tawıstay taranıp, gu`ldey jetilip...(«Badam qabaq astında», 73-bet)

Ku`ni-tu`ni izler em Ma`jnu`n sıyaqlı,

Sa`rwi qad, qıpsha bel, yubqa dodaqlı,

G`az moyın, aq tamaq, badam qabaqlı,

Qayda ko`rdim desem, Ufada ko`rdim. («Ufada ko`rdim», 89-bet)

Qa`ddinin` sulıwlıg`ın ta`riyplewde shayır ta`repinen qollanılg`an ten`ewlerdin` ko`pshiligi fol`klorlıq shıg`armalarda, a`sirese, klassik shayırlarımız Ku`nxoja, A`jiniyaz, Berdaq shıg`armalarında qız portretin jasawda, sulıwlıg`ın ta`riyplewde ko`birek qollanıladı. Bul birinshiden, B.Qayıpnazarovtın` klassikalıq shayırlar shıg`armaları menen jaqınnan tanıs ekenligin bildirse, ekinshiden, o`z shıg`armalarında da`stu`riy ten`ew usıllarınan paydalana alıw sheberligi dep ko`rsetiwge boladı.

Naqıl–maqallar ha`r qanday ko`rkem shıg`armada shayır oyın ko`rkemlep, astarlap beriwdin` birinshi elementi. B.Qayıpnazarov shıg`armalarında da onın` ko`rkemligin asırıwda to`mendegi naqıl–maqallar qollanılg`an:

«Adam qolı gu`l» degen bar xalıqta,

Xalıq aytqanı is ju`zinde anıq ta... («Paxtakesh dostıma», 34-bet)

Bul qosıq qatarındag`ı naqıl – maqallardın` dawamı: «Man`lay teri nur» dep ataladı, al, shayır qosıqta tek da`slepki qatarınan paydalansa da qosıq mazmunı teren` ashılıp, ko`rkemligi anıq seziledi.

Al, B. Qayıpnazarovtın` «Ju`rekte» qosıg`ında, «Ma`rt anadan na`ma`rt perzent tuwılmas», «Shoq gu`l» poemasında «Jan`alıqtın` jawı ko`p», «Mo`ldir bulaq» balladasında Ashıw aldın, Aqıl izden sıyaqlı naqıl – maqallardan da sheberlik penen paydalang`anlıg`ın ko`remiz.

Al, idiomalar bolsa tildin` maqtanıshı. Bul bir tilden ekinshi tilge awdarmalawdın` mu`mkinshiligi joq so`zler. B.Qayıpnazarov o`z shıg`armalarında idiomalardan sheber paydalang`an. Mısalı:

Ko`rgende ko`zin`e ottay basılar,

Ju`zi ısıq gu`lden gu`der u`zbeydi..

(«Kewlim ele ko`nbeydi», 5-bet)

Kosmosqa ushqanda qanat bolg`anday,

Ruwxın tastırıp turdın` gazetam.

(«Gazetam»,17-bet)

Qosıq qatarlarındag`ı idiomalar yag`nıy frazeologizmler basqa tilge awdarmalag`anda da`l, so`zbe–so`z awdarmalanbaydı. Mısalda ko`zge ottay basılıw - ko`zge tu`siw, ju`zi ısıq, gu`ldin` shırayı–adamg`a su`ykimli bolıp seziliwi, al, u`shinshi idioma-ruwxın tastırıp bolsa gazetanın` adam qa`lbin jan`alıqlar menen toltırıp, quwantıp, shadlandırıp sıyaqlı ko`rkemlik belgilerdi o`zzinde qamtıydı.

Idiomalar bunnan basqa da qosıqlarda ushırasadı. «Shoq gu`l» poemasında bolsa, sol poema mazmunına sa`ykes, jazıqsız, jaslay sheyit ketken ashıq jigittin` o`miri haqqında, onın` mazmunına sa`ykes idiomalardın` shayırtırepinen ma`rt biyemezgil berdi jan, qırshın ketken jas jan sıyaqlı idiomalar arqalı sheberlik su`wretlengen. Bul idiomalar qosıq mazmunına qaharman xarakterine, syujetlik jelisine da`l, durıs tan`lap alıng`an.

Sinonimler ma`nisi jaqtan jaqın so`zler. Shıg`arma tilinde ba`rqulla birdey so`zlerdin` ta`kirarlanıwına jol qoymaw ushın ko`binese sinonimler qollanıladı. Bunda shayırdın` sinonimlerden paydalanıwında da ayrıqsha na`zik talg`amg`a iye ekenligin an`lawg`a boladı. Onda xarakterlerdi, obrazdı, waqıyanı ashıp beriwde iyin, en`se, jelke – sinonimleri, dushpan, jaw, qas so`zleri, peridey, hu`r. Sulıw, ha`m t.b. so`zlerdin` ko`rkem boyalar arkalı kelgenligin ko`remiz.

Antonimler bir – birine qarama – qarsı ma`nidegi so`zler. Antonimlik xızmettegi ko`rkemleya quralı shayırdın` lirikalıq sheginislerin, ko`rkem oyın ele de aydınlastırıp beriw ushın xızmet etip tur. Mısalı, onın` ayırım qosıqlarında ıssısuwık, erte-kesh, jilli-salqın ha`m t.b. usı sıyaqlı so`zlerdin` antonimler bolıp keliwi shıg`arma waqıyaların ele de aydınlastırıp ushın xızmet etedi.

Omonimler - birdey aytılıp, yaki birdey jazılatug`ın, al, ma`nileri pu`tkilley basqa bolg`an so`zler. Ko`rkem shıg`armada omonimlerin` de atqaratug`ın xızmeti u`lken. B. Qayıpnazarov shıg`armalarında omonim so`zler de ushırasadı. Mısalı, jemis so`zi arqalı alma, ju`zim sıyaqlı tereklerdin` miywesini tu`sinilse,

ekinshi ma`nisi- qanday da bir istin`, miynettin` na`tiyjesi, juwmag`ı degen ma`ni tu`siniledi.

B.Qayıpnazarov shıg`armalarında shıg`armadag`ı da`wir koloritin, qaharmannın` kelip shıg`ıw aymag`ın su`wretlep atırg`an ma`kandı ta`riyplewde, shıg`arma tilinde ko`rkemlikti o`siriwde dialektlik so`zlerdi qollanılğ`an. Dialektizmler–belgili bir xalıqtın` aymaqlıq o`zgesheligi boyınsha, onın` tilindegi ayırım o`zgerisler. Shayır o`z qosıqlarında o`zinin` tuwılıp o`sken aymag`ında g`ana qollanılaturg`ın dialektizmlerden ko`rkemlik ushın paydalanılğ`an.

Al, neologizmler bolsa, ha`r qanday bu`gingi da`wir a`debiyatının` janrlarında ko`plep ushırasadı.

B.Qayıpnazarov do`retiwshiliginde de jan`adan kirgen so`zler ko`plep ushırasadı. Mısalı, ta`biyat baylıqları, watan temasındag`ı qosıqlarında, texnikag`a baylanıslı so`zler, o`ndiristegi o`zgerisler arqalı kirip kelgen so`zler, t.b. ka`sipke baylanıslı jan`a so`zler, basqa tilden kirgen jan`a so`zler–neologizmler sıpatında qollanıladı. Ulıwma alg`anda, neologizm so`zler qosıqtın`, sol shıg`armanın` mazmunın ashıp beriwde tematikası ha`m ideyasına sa`ykes tu`rde qollang`an.

Juwmaqlap aytqanda:

1.B.Qayıpnazarov 60-80-jıllar qaraqalpraq a`debiyatının`, sonın` ishinde poeziyanın` rawajlanıwına o`z u`lesin qostı.

2. Ol bir qatar balladalar ha`m poemalardın` avtorı.

3. Balalar turmısı haqqında qosıq, poemalar «Qos qarlıg`ash», «Jarlının` genje balası», «Tegin nan» ha`m t.b. poemaları bolıp, balalar shayırı sıpatında da belgili.

4. Ko`rkemlew qurallarınan sheber paydalanıwshı, a`sirese ten`ewlerde fol`klorlıq da`stu`rlerdi bassılıqqa alg`an.

5. Tematikası boyınsha: doslıq, urıs, miynet, xalıqlar doslıg`ı, muhabbat temasında shıg`armaları ko`plep ushırasadı.

6. B.Qayıpnazarov shıg`armalarının` ko`rkemlik o`zgeshelikler ele de u`yreniliwi tiyis.

Paydalanilg`an a`debiyatlar

1. Karimov I.A. XXI asrga intilmoqda. Toshkent, Uzbekiston,1999, 21-bet.
2. Axmetov S., Kamalov Q., Alimov A, Abdireymov J. Qaraqalpaq a`debiyatı (XI klass ushın sabaqlıq). No`kis, Bilim, 1997.
3. Axmetov S. Qaraqalpaq poeIyası tariyxının` osherkleri. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1961.
4. Axmetov S. A`debiyat ha`m kritika. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1978, 54-58-bet.
5. Ma`mbetniyazov T. Xalıq baxtın jırlap kiyatır // Poeziya – turmıs, gu`res talpınıw. No`kis, Qaraqalpaqstan, 1989.
6. Ma`mbetniyazov T. Jan`a qaraqalpaq poeziyası ha`m da`wir talabı. No`kis, Bilim, 1994, 129-134-betler.
7. Ma`mbetniyazov T., Bekbergenova Z., Ma`mbetniyazova Z. XX a`sirdegi qaraqalpaq a`debiyatı (9-klass ushın sabaqlıq). No`kis, Bilim, 2006.
8. Ma`mbetov K. A`debiyat teoriiyası, no`kis, Bilim, 1995, 44-bet
9. Paxratdinov A`., Allambergenov K., Bekbergenova M. XX a`sir qaraqalpaq a`debiyatı tariyxı. No`kis, Qaraqalpaqstan, 2011, 254-bet.
10. Salaev F., Qurbaniyozov G. Adabiyotshunoslik atamalarining izohli lug`ati. Toshken. Yangi asr avlodi 2010.
11. Qayıpnazarov B. Qosıqlar, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1950.
12. Qayıpnazarov B. Kok emen, No`kis, QQMB, 1956.
13. Qayıpnazarov B. Su`y dostım, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1962.
14. Qayıpnazarov B. Menin` baxıtım, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1966.
15. Qayıpnazarov B. Na`rwan, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1972.
16. Qayıpnazarov B. Men senin` bir shaqan`man, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1977.
17. Qayıpnazarov B. Gu`lda`ste, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1981.
18. Qayıpnazarov B. Shıg`armaları, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1986.
19. Qayıpnazarov B. Shıg`armaları, No`kis, Qaraqalpaqstan, 1993.